

В. І. Свірыдзенка

Беларуская мова

НАЗОЎНІК

ПРЫМЕТНІК

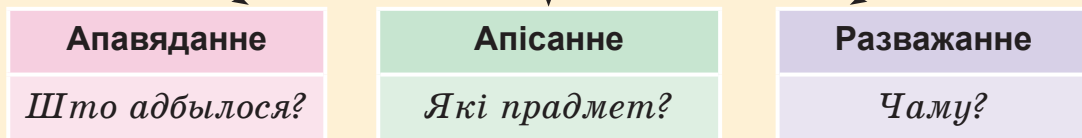

ДЗЕЯСЛОЎ

Частка 1

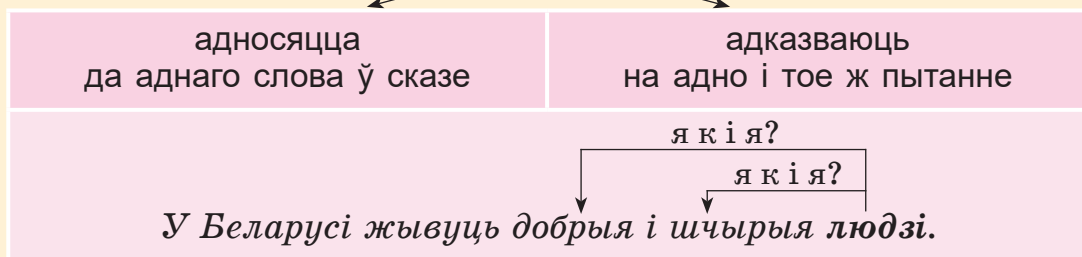
ТЭКСТ

Тыпы тэкстаў

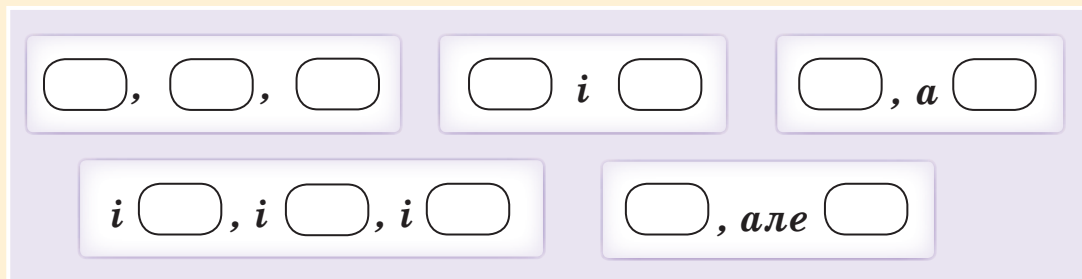

СКАЗ

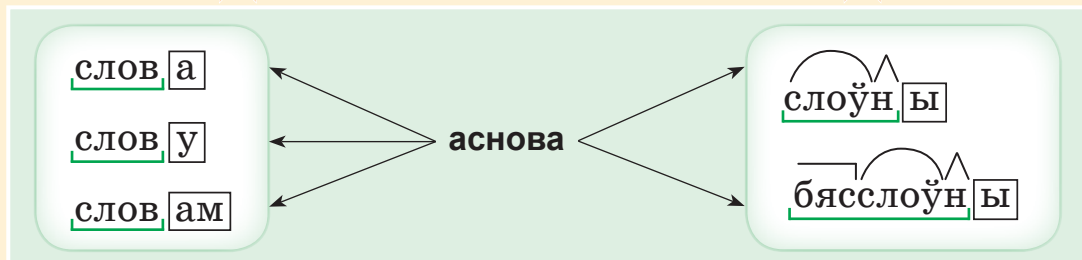
Аднародныя члены сказа

Знакі прыпынку ў сказах з аднароднымі членамі

СЛОВА. СКЛАД СЛОВА

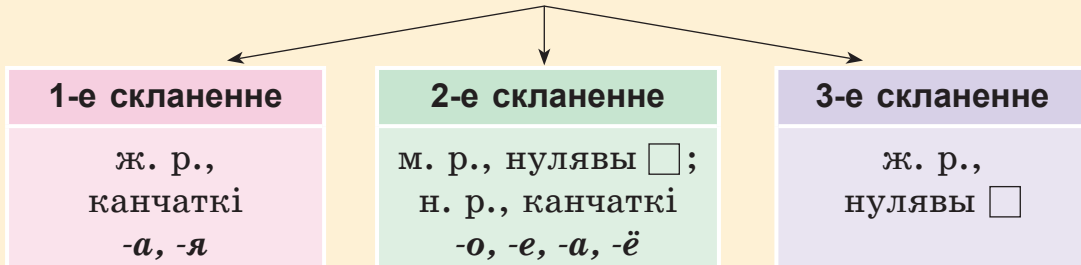
ЧАСЦІНЫ МОВЫ. НАЗОЎНІК

Скланенне назоўнікаў

Назвы склонаў	Дапаможныя словы	Пытанні	
НАЗОЎНЫ	(ёсць)	хто?	што?
РОДНЫ	(няма)	каго?	чаго?
ДАВАЛЬНЫ	(даць)	каму?	чаму?
ВІНАВАЛЬНЫ	(бачыць)	каго?	што?
ТВОРНЫ	(ганарыцца)	кім?	чым?
МЕСНЫ	(сумаваць)	(па) кім?	(па) чым?

Тыпы скланення

Склонавыя канчаткі назоўнікаў 1-га скланення

Склоны	Канчаткі назоўнікаў з асновай			
	на цвёрды зычны	на мяккі зычны	на зацвярдзелы зычны	на г, к, х
Н.	-а, -я			
Р.	-ы, -і			
Д.	-е	-і	-ы	-е, -э́, -ы
В.	-у, -ю			
Т.	-о́й, -о́ю -ай, -аю	-ё́й, -ё́ю -яй, -яю	-о́й, -о́ю -ай, -аю	
М.	-е	-і	-ы	-е, -э́, -ы

Склонавыя канчаткі назоўнікаў 2-га скланення мужчынскага роду

Склоны	Канчаткі назоўнікаў з асновай			
	на цвёрды зычны	на мяккі зычны	на зацвярдзелы зычны	на г, к, х
Н.	□			
Р.	-а, -я, -у, -ю			
Д.	-у, -ю			
В.	□, -а, -я			
Т.	-ам, -óm	-ем, -ём	-ам, -óm	
М.	-е	-і, -ю	-ы, -у	-у

Склонавыя канчаткі назоўнікаў 2-га скланення ніякага роду

Склоны	Канчаткі назоўнікаў з асновай			
	на цвёрды зычны	на мяккі зычны	на зацвярдзелы зычны	на г, к, х
Н.	-ó, -а	-ë, -е	-а	
Р.	-а, -я			
Д.	-у, -ю			
В.	-ó, -а	-ë, -е	-а	
Т.	-ам, -óm	-ем, -ём	-ам, -óm	
М.	-е	-і	-ы	-у

Склонавыя канчаткі назоўнікаў 3-га скланення

Склоны	Канчаткі назоўнікаў з асновай		
	на цвёрды зычны	на мяккі зычны	на зацвярдзелы зычны
Н.	☐		
Р.	<i>-i</i>		<i>-ы</i>
Д.	<i>-i</i>		<i>-ы</i>
В.	☐		
Т.	<i>-ю</i>		<i>-у</i>
М.	<i>-i</i>		<i>-ы</i>

Склонавыя канчаткі назоўнікаў у множным ліку

Склоны	Канчаткі назоўнікаў		
	1-е скл.	2-е скл.	3-е скл.
Н.	<i>-i, -ы</i>		
Р.	<i>-аў, -яў, ☐</i>	<i>-аў, -яў, -оў, -ёў</i>	<i>-аў, -яў, -эў, -ей</i>
Д.	<i>-ам, -ям</i>		
В.	<i>-i, -ы, -аў, -яў, ☐</i>	<i>-i, -ы, -аў, -яў, -оў, -ёў</i>	<i>-i, -ы, -эў, -ей, -аў, -яў</i>
Т.	<i>-амі, -ямі</i>		
М.	<i>-ах, -ях</i>		

В. І. Свірыдзенка

Беларуская МОВА

Вучэбны дапаможнік для **4** класа
ўстаноў адукацыі, якія рэалізуюць
адукацыйныя праграмы агульнай сярэдняй
адукацыі, з беларускай і рускай мовамі
навучання і выхавання

У дзвюх частках

Частка 1

2-е выданне, перагледжанае і дапоўненае

*Допушчана
Міністэрствам адукацыі
Рэспублікі Беларусь*

МІНСК
Акадэмія адукацыі
2024

Праваобладатель Акадэмія адукацыі

УДК 811.161.3(075.2=161.3=161.1)

ББК 81.2Бей-922

С24

Р э ц е н з е н т

метадычнае аб'яднанне настаўнікаў пачатковых класаў дзяржаўнай установы адукацыі «Гімназія з беларускай мовай навучання № 23 г. Мінска» (настаўнік пачатковых класаў вышэйшай кваліфікацыйнай катэгорыі

Н. В. Няборская)

Умоўныя абазначэнні:

— праблемнае пытанне;

— заданне па развіцці маўлення;

— слоўнік;

— дамашняе заданне;

— заданне, якое выконваецца па жаданні.

ISBN 978-985-33-0016-1 (ч. 1)

ISBN 978-985-33-0015-4

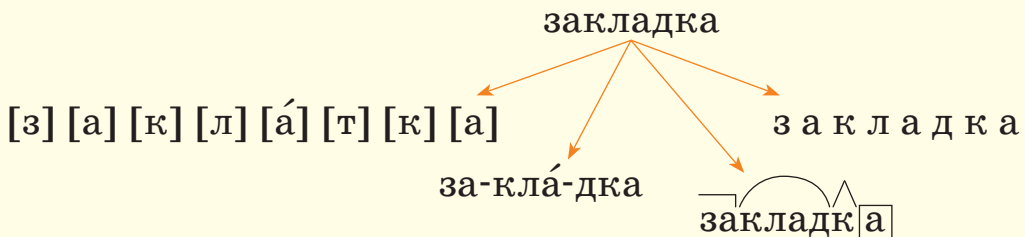
© Свірыдзенка В. І., 2018

© Свірыдзенка В. І., 2024,
са змяненнямі

© Афармленне. ДУА «Акадэмія
адукацыі», 2024

Успомніце

З чаго складаюцца словы?
Выкарыстайце схему.

1. Прачытайце тэкст. Калі адзначаецца Дзень ведаў? Чаму вучэнне з'яўляецца працай? Як зрабіць гэту працу радаснай?

Першага верасня асабліва ўрачыста гучыць першы званок. Мы пачынаем вучыцца.

Вучэнне — праца. Яна заўсёды радасная, бо на кожным уроку мы даведваемся пра новае і цікавае.

Нездарма першы дзень заняткаў абвешчаны Днём ведаў. Гэта свята ўсёй краіны. *(Паводле В. Віткі.)*

Знайдзіце і выпішыце аднакаранёвыя словы. Выдзеліце ў іх корань.

Вызначце колькасць гукаў і літар у слове *дзень*.

2. Прачытайце прыказку. Чаму так гавораць?

Навука (*не*)мучыць, а ж(*ы/і*)ць вуч(*ы/і*)ць.

Спішыце, раскрываючы дужкі. Знайдзіце аднакаранёвыя словы. Выдзеліце ў іх карань. Назавіце гукі, якія змяніліся ў карані слоў. Падкрэсліце адпаведныя літары.

Успомніце

У якім значэнні могуць ужывацца словы? Выкарыстайце схемы.

залатая

залатая
восень

залатая
манета

скачуць

Кроплі
скачуць.

Дзеці
скачуць.

3. Прачытайце верш. Якія дзівосы адбываюцца ў прыродзе ў пачатку восені?

Назавіце дзеясловы, якія надаюць раслінам і жывёлам уласціваасці людзей. У прамым ці пераносным значэнні яны ўжыты?

Лісток

Звонкі лісток адарваўся (*ад*)клёна
і (*на*)каціўся, (*на*)бег (*на*)зямлі.

А на палянцы жоўта-з(*я/е*)лёнай,
быццам на струнах, іграюць чм(*я/е*)лі.

Як я люблю вераснёвыя дзівы!
Ходзяць па лесе вятры-трубачы.
Толькі грыбы засядаюць маўкліва —
песням патрэбны свае слухачы.

Э. Агняцвет.

А засяда́юць — тут: сядзяць

Спішыце першы слупок верша, раскрываючы дужкі.
Да выдзеленых слоў падбярыце аднакаранёвыя.

Звон, пазваніць, званок, званне.

Паход, заходзяць, хадзьба, рухаюцца.

Запішыце аднакаранёвыя словы. Выдзеліце ў іх карань.
Якія змены адбыліся ў карані слоў? Чаму?

4. Прачытайце скарагаворку. Навучыцеся хутка і правільна яе вымаўляць.

Над **бярозай** жаўталістай зоркі ззяюць прамяніста.
(М. Пазнякоў.)

А прамяніста — тут: ярка

Запішыце скарагаворку па памяці.

Да выдзеленага слова падбярыце і запішыце аднакаранёвыя. Абзначце ў іх карань.

5. Прачытайце тэкст.

Каршуны

У невялікім хваёвым лясочку ўзвышалася стройная сасна. На сасне пас...лілася пара звычайных каршуноў.

Днём і ноччу **каршуніха** с..дзела ў гн..здзе на яйках. **Каршун** заўсёды кл..паціўся пра яе. Хутка на свет з'явіліся дзеткі.

Ішлі дні. Падр..сталі **птушаняты**.

У жніўні **каршунова** с..мейка накіравалася на поўдзень. Потым кожную в..сну птушкі вярталіся ў родныя м..сціны. (*Паводле М. Пазнякова.*)

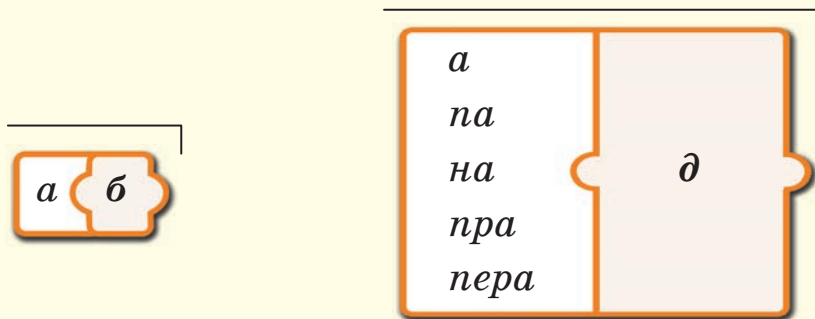
Выпішыце словы з прапушчанымі літарамі. Устаўце патрэбныя літары на месцы пропуску.

Сярод выдзеленых слоў знайдзіце аднакаранёвыя. Выпішыце. Абазначце ў іх карань.

Успомніце

Як пішуцца прыстаўкі **аб-**, **ад-**, **пад-**, **над-**, **прад-**, **перад-**?

6. Прачытайце. Які настрой перадаецца ў вершы: сур'ёзны ці жартоўны? На якія вітаміны багатая восень?

Дрозд

— А(д/т)кажы, чаму ты, дрозд,
гэтак здрава па(д/т)рос

— Шмат увосень еў рабіны,
ну а гэта ж — вітаміны
В. Вітка.

Колькі сказаў у вершы? Які з іх пыталыны, а які — апа-
вядальны?

Спішыце, раскрываючы дужкі. Пастаўце ў канцы сказаў
патрэбныя знакі прыпынку.

Выдзеліце ў словах прыстаўкі, растлумачце іх правапіс.

7. Да слоў падбярыце аднакаранёвыя антонімы. Запішы-
це пары слоў. Выдзеліце ў іх прыстаўкі.

Узор. Замыкаць — адмыкаць, ...

Закрываць — ..., зацвітаць — ..., пад'ехаць — ...,
падключаць — ..., падступаць — ..., падб'ягаць —

Успомніце

Ад чаго залежыць правапіс прыставак на *з/с*?
Выкарыстайце схемы.

—
з [*зв.*]

—
с [*гл.*]

8. Да прапанаваных слоў падбярыце аднакаранёвыя
з прыстаўкамі **бес-/бяс-, без-/бяз-**.

Воблачны — *бязвоблачны*, *водны* — ..., *дарож-*
ны — ..., *шумны* — ..., *платны* — ..., *крайні* — ...,
людны — ..., *сардэчны* —

9. Прачытайце і адгадайце загадку.

На полі цёмным і **бя..концым**
гарох бялюткі ззяе.

А цемру як **ра..гоніць** сонца,
тады гарох знікае.

М. Пазнякоў.

Спішыце, устаўляючы літару **з** або **с**. Абзначце прыстаўкі ў выдзеленых словах, падкрэсліце першую літару караня.

10. Прачытайце. Чым прывабліваюць людзей загадкі? Адгадайце загадку, якая сустрэлася ў тэксце.

Хто не любіць загадкі? Усе любяць. Добра ў вольную часіну падумаць, каб **ра(з/с)гадаць**, пра што ў іх гаворыцца, бо ўсе загадкі **(з/с)кладаюцца** з хітрых слоў. Вось паслухайце: «Сам у ботах, а хаджу на галаве». Хто ён, гэты вясёлы дзівак і штукар?

Не спяшайцеся з **а(д/т)казам**. Калі **а(д/т)гадалі** ўсё правільна — **а(д/т)кажыце** разам, усім класам. (*Паводле В. Віткі.*)

А **штука́р** — выдумшчык, жартаўнік

Выпішыце выдзеленыя словы, раскрываючы дужкі. Выдзеліце ў словах прыстаўкі. Растлумачце іх правапіс.

Творчая хвілінка _____

Загадайце аднакласнікам беларускія загадкі. Падрыхтуйце яшчэ некалькі загадак да наступнага ўрока.

11. Спішыце, устаўляючы патрэбныя літары. Выдзеліце ў словах прыстаўкі.

Гром

Зашумеў над вёскай гром,
(з/с)трасянуў усё кругом.
Вось каб мне яго (з/с)лавіць
ды ў бубен пасадзіць.
Бубен грукаў бы, як гром,
на ўсю вёску:
— Бам! Бум! Бом!

І. Муравейка.

❖ Выдзеліце канчаткі ў формах аднаго і таго ж слова.

Успомніце

Калі ў словах пішуща побач дзве аднолькавыя літары?

Выкарыстайце схемы:

1) кало[с']е — кало **с с**е, збо[ж]а — збо **ж ж**а,
насе[н']е — насе **н н**е, жы[ц']ё — жы **ц ц**ё;

2) **с с**страшны, бя **з з**убы,
а **б б**ягаць, а **д д**аваць;

3) **н н**ы.

12. Утварыце словы па ўзоры.

Корань — карэнны, смятана — ..., машына — ...,
вагон — ..., сон — ..., дзень — ..., конь —

13. Прачытайце прыказкі. Чаму так гавораць?

Добры чалавек лепшы за **камé(н/нн)ы** мост.
Пéшы **ко(н/нн)аму** не таварыш.

Якія літары трэба ўставіць у выдзеленыя словы? Разбярыце іх па саставе, растлумачце правапіс.

Запішыце па памяці адну прыказку на выбар.

14. Прачытайце тэкст. Як хлопчык збіраецца ў школу? Чаму важна правільна планаваць свой дзень?

Мая раніца

Чаму я ні разу не **(з/с)пазніўся** ў школу? У мяне ёсць надзейны друг, які будзіць мяне. Гэта будзільнік. Я заводжу яго, стаўлю стрэлку званка на час, які мне патрэбны, каб устаць, **праветры(т/ц)ь** пакой, **прыбра(т/ц)ь** пасцель, **(у/ў)ключыць** чайнік.

Адзенне, абутак, партфель я **падрыхтава(у/ў)** яшчэ ўвечары.

Пакуль рабіў зарадку, чайнік забулькаў. Я памыўся, паснедаў.

Школа далекавата. Я ведаю, колькі часу займае дарога, але лепей **пр(ы/і)йсці** ў школу раней.

Я так прывык да свайго **ра(з/с)кладу**, што цяпер прачынаюся раней за будзільнік. Прывычка — добрая справа. (*Паводле В. Віткі.*)

Назавіце сказ, у якім заключаецца асноўная думка тэксту. Растлумачце значэнне апошняга слова ў гэтым сказе.

Выпішыце выдзеленыя словы, раскрываючы дужкі. Выдзеліце ў іх прыстаўкі.

Знайдзіце ў тэксце слова з падоўжаным зычным. Запішыце яго. Падкрэсліце адпаведныя літары.

РМ Раскажыце пра свой рэжым дня.

15. Сярод запісаных слоў знайдзіце лішняе. Вусна перакладзіце яго на рускую мову. Раствлумачце правапіс выдзеленых літар.

Гадзіннік, будзільнік, час, ходзікі.

Што аб'ядноўвае астатнія словы? Дапоўніце сказы гэтымі словамі і запішыце, раскрываючы дужкі.

Паўліку падарылі на дзень нараджэ(н/нн)я на-
ручны .

У в(е/я)сковай хаце на сц(е/я)не віселі .

У сем гадзін раніцы зазвіне(у/ў) .

РМ На якім заводзе ў Беларусі вырабляюць надзейныя і прыгожыя гадзіннікі?

Па чым яшчэ можна вызначыць час?

16. Спішыце. Устаўце ў словы патрэбныя літары. Абзначце ў словах корань і прыстаўку.

Бя(с/сс)ільны, бе(с/сс)парадак, бя(с/сс)нежны, бе(з/зз)бярэжны, бя(з/зз)убы, бя(с/сс)ледны, бе(с/сс)памылковы, а(б/бб)егчы, а(д/дд)аліцца.

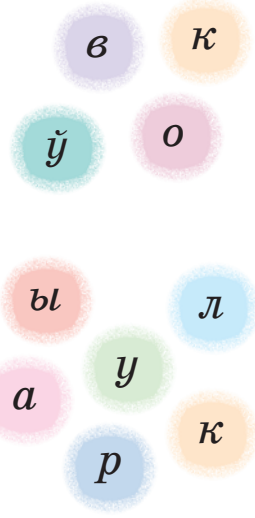
17. Прачытайце загадкі. З «рассыпанных» літар складзіце словы-адгадкі.

1. Каб знайсці які наедак,
а(б/бб)яжыць лес, луг, палетак,
а(б/п)шукае ўсе разлогі.
Кажуць: яго кормяць ногі.

Г. Муравейка.

2. Што за ко(н/нн)ік у сядле?
Ногі — за вушамі.
Вельмі зоркі ён. Але
а(д/т)гадайце самі.

М. Пазнякоў.

палéтак — поле

разлóг — раздолле; шырокая, вольная прастора

Спішыце, раскрываючы дужкі. Абзначце ў выдзеленых словах карань і прыстаўку.

18. З асобных слоў складзіце і запішыце сказ. Падкрэсліце ў ім дзейнік і выказнік.

За, шуміць, вецер, акном, асенні.

Вызначце, якой часцінай мовы з'яўляецца кожнае слова ў сказе.

Успомніце

Якія часціны мовы вы ведаеце? Як яны змяняюцца? Якая часціна мовы мае род, а якія — могуць змяняцца па родах? Якая іх роля ў сказе? Прывядзіце прыклады. Выкарыстайце табліцу.

	Часціны мовы			
	Назоўнік	Прыметнік	Дзеяслоў	Прыназоўнік
<i>мн. л./ адз. л.</i>	змяня- ецца	змяня- ецца	змяня- ецца	—
<i>м. р./ ж. р./ н. р.</i>	мае	змяня- ецца ў адз. л.	змяняецца ў пр. ч., адз. л.	—
<i>пр. ч./ цяп. ч./ буд. ч.</i>	—	—	перадае час дзеяння	—
у сказе	дзеінік, дад. чл. сказа	дад. чл. сказа	выказнік	служыць для су- вязі слоў

19. Прачытайце. Пра якую прыродную з’яву ідзе размова ў вершы? Якое яшчэ значэнне мае слова *лістапад*?

Лістапад

Над зямлёй — неба добры пагляд.
Каляровае лісце кружляе.
Лістапад, малады лістапад
ласкай лісця зямлю атуляе.

В. Жуковіч.

А **кружляе** — *тут:* кру́жыць
атуляе — *рус.* оку́тывает

Спішыце. Пазначце над словамі, якой часцінай мовы яны з’яўляюцца. Вызначце род і лік прыметнікаў.

20. Прачытайце. Вызначце межы сказаў. Запішыце тэкст, раскрываючы дужкі. Правільна аформіце сказы на пісьме.

Шпачыныя песні

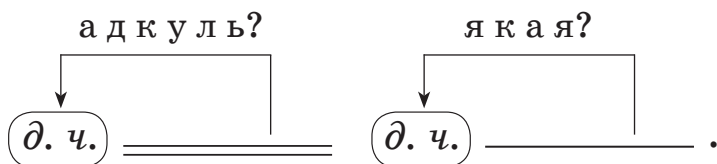
(З)бяроз злятае апошняя лістота агаліліся (у)са-
дзе дрэвы сталі відаць шпакоўні ў ясным асе(н/нн)ім
небе чуецца сумны посвіст нехта спявае прыгожую
ра(с/з)вітальную песню я ў(с/з)німаю галаву на галін-
ках дрэў ра(с/сс)еліся шпакі. (Паводле М. Даніленкі.)

посвіст — свіст, спеў

Знайдзіце ў тэксце аднакаранёвыя словы да назоўніка *шпачаня*. Выдзеліце ў іх карань. Пазначце, якой часцінай мовы яны з'яўляюцца.

Знайдзіце і прачытайце сказ, які адпавядае схеме.

21. Знайдзіце ў кожным радзе слоў лішняе. Што аб'ядноўвае астатнія словы ў кожным радзе?

Чырвоная, каляровае, густы, ляцяць, спелыя.

Рабіна, лісце, туман, яблыкі, восеньскі.

Ападае, птушкі, сцалецца, расце, ляжаць.

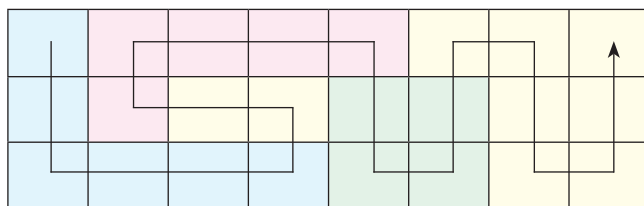
Каля, на, над, пад, лес, у.

Дом, зямля, па, луг, кошкі.

Прыдумайце і запішыце сказ. Выкарыстайце ў ім па адным слове з кожнага рада. Вызначце род назоўнікаў.

22. Прачытайце і запішыце прыказку, карыстаючыся падказкай. Чаму так гавораць?

В	а	б	ы	м	е	з	ь.
о	р	а	н	к	і	д	ц
с	е	н	ь	а	н	з	і

Вызначце, якой часцінай мовы з'яўляецца кожнае слова ў прыказцы. Абазначце час і лік дзеяслова.

РМ Назавіце вядомыя вам беларускія прыказкі пра восень.

23. Прачытайце. На каго падобна восень у вершы?

Фарбы восені

То загамоні(т/ц)ь лес тужліва,
то стане (т/ц)іха і маўкліва.

Працуе тут мастачка восень.

А ве(т/ц)ер фарбу ёй падносі(т/ц)ь.

А(д/дз)ін мазок, другі і трэці —

і жоўты ліст гайдае вецер.

Дабаві(т/ц)ь фарбы бурачкóвай —

і ліст трапечацца барвовы.

Н. Галінойская.

Спішыце, раскрываючы дужкі.

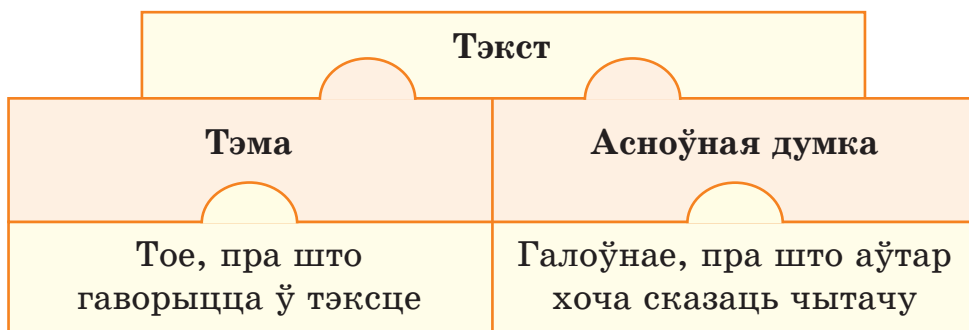
Падкрэсліце ў выдзеленых сказах дзеясловы. Вызначце іх час і лік. Якія з гэтых дзеясловаў ужыты ў пераносным значэнні?

Сувязь сказаў у тэксце

Успомніце

Чым аб'яднаны сказы ў тэксце?
Выкарыстайце схему.

24. Прачытайце. Дакажыце, што вы прачыталі тэксст.

Каштаны каля школы

Увосень на сумнай пустцы побач са школай дзеці пасадзілі каштаны. Саджанцы маладыя і тонкія, таму ўсю зіму дзеці перажывалі, ці не змерзнуць яны, ці прымуцца. І ўявіце сабе: вясной на ўсіх шасці дрэўцах з'явіліся вялікія радасна-зялёныя лісточкі. Усе каштаны прыняліся! Пустка, дакладней, былая пустка стала вельмі ўтульным і вясёлым месцейкам.
(Г. Пшонік.)

пўстка — пусты ўчастак зямлі

На што ўказвае заглавак тэксту: на тэму ці на асноўную думку?

Якія словы паўтараюцца ў тэксце? Прачытайце сказы са словамі *дзеці, каштаны*. Якія словы выкарыстоўваюцца замест слова *каштаны* ў другім і трэцім сказах?

Які прыметнік спалучаецца са словам *пустка* ў першым сказе? Як названа былая пустка ў апошнім сказе? Выпішыце з тэксту антонімы.

Выпішыце з тэксту спачатку дзеясловы ў форме прошлага часу, потым — у форме будучага часу.

Якіх дзеясловаў больш?

?! Што дапамагае звязаць сказы ў тэксце?

Дапамагаюць звязаць сказы ў тэксце:

- аднакаранёвыя словы;
- сінанімы;
- антонімы;
- словы *ён, яна, яно, яны, гэты, той, там, так*;
- паўтор аднаго і таго ж слова;
- дзеясловы ў форме аднаго часу.

ахвотна

25. Прачытайце тэкст. Як хлопчык дапамагаў бацьку? Як дрэвы дзякавалі яму?

Самыя смачныя яблыкі

Каля хаты Антося быў невялікі сад. Тут раслі яблыні розных гатункаў. Сын ахвотна дапамагаў бацьку даглядаць сад. Хлопчык паліваў і падкормліваў дрэвы.

Яблыні адчувалі дабро і ласку людзей. Яны працягвалі да Антося галінкі з лепшымі пладамі.

Першай частавала хлопчыка невысокая разгалістая яблыня. Антось зрываў некалькі яблыкаў, з'ядаў іх пад дрэвам. Тут плады здаваліся яму больш смачнымі. (Паводле П. Саковіча.)

А гатунак — сорт, разнавіднасць
разгалістая — з шырока раскінутымі галінамі

Прачытайце сказы, у якіх сустракаюцца словы *Антось*, *сад*, *яблыні*. Якія словы выкарыстоўваюцца замест іх у іншых сказах?

Назавіце аднакаранёвыя словы ў тэксце. Якое слова ўжываецца замест слова *яблыкі* ў апошнім сказе?

На колькі частак можна падзяліць тэкст? Пра што ідзе размова ў кожнай частцы?

Прачытайце план. Ці адпавядае паслядоўнасць пунктаў плана паслядоўнасці частак у тэксце? Як яе трэба змяніць?

П л а н

1. Пачастунак ад разгалістай яблыні.
2. Падзяка яблынь.
3. Юны садоўнік.

Запішыце выпраўлены план. Спішыце тую частку тэксту, да якой прапанаваны малюнак. Падкрэсліце ў сказах дзеясловы прошлага часу.

26. Прачытайце прыказкі. Чаму так гавораць?

1. Сады садзіць — жыццё харашыць. 2. Дзе няма ахвоты, там няма работы. 3. Хто зямлі дае, таму і зямля дае.

Якія прыказкі падыходзяць да зместу тэкстаў з практыкаванняў 24, 25? Запішыце тую прыказку, якая не падыходзіць да зместу тэкстаў.

27. Прачытайце сказы. Ці ўтвараюць яны тэкст?

Хлопчыкі ішлі па лясной дарозе. Раптам хлопчыкі заўважылі вырваны клёнік. Хлопчыкі паднялі клёнік і прынеслі дамоў. Хлопчыкі пасадзілі клёнік каля хаты. Клёнік хутка пайшоў у рост.

*Пеця і Міша;
яны, дзеці;
сябры;
дрэўца;
яго.*

Якія словы паўтараюцца ў тэксце? Як пазбегнуць вялікай колькасці паўтараў?

Выкарыстайце словы з правага слупка і выпраўце тэкст. Дайце назву тэксту і запішыце яго.

28. Спішыце тэкст, устаўляючы ў словы прапушчаныя літары.

На лясной дарозе

Ж..ня, Алёша і Янка вярталіся з грыбоў. Сёння яны натрапілі на грыбную м..сцінку, набралі поўныя кошыкі б..равікоў. Настрой ва ўсіх быў цудоўны. Хлопчыкі вес..ла перагаворваліся, хваліліся сваімі

лепшымі знаходкамі. Неўзабаве стары бор скончыўся. Хутка павінна была паказацца іх вёска. Сябры прыбавілі кроку. *(Паводле П. Рунца.)*

А неўзабаве — хутка, скоро

Знайдзіце ў першым сказе назоўнікі. Падкрэсліце словы, якія замяняюць гэтыя назоўнікі ў іншых сказах.

❖ Знайдзіце ў тэксце аднакаранёвыя словы. Выдзеліце ў іх карань.

Тыпы тэкстаў

29. Прачытайце тэксты. Якая тэма іх аб'ядноўвае?

Жоўцік

Раніцай Жоўцік выйшаў з маці на прагулку. Ён з захапленнем агледзеў двор, пабег па дарожцы. Маці знайшла смачнае зярнятка і паклікала сваё куранятка.

Раптам у двор ускочыў вялікі кот. Жоўцік спалохаўся. Курыца адразу ж прыўзняла крыло. Жоўцік падбег да маці, прытуліўся да яе і супакоіўся. Потым ён соладка зажмурыўся і заснуў. *(Паводле П. Савіча.)*

Сонечным днём

Быў сонечны дзень. Па вуліцы ішла мама з маленькай дачушкай. Яны былі ў аднолькавых па расфарбоўцы сукенках: бялюткіх як першы снег, з сінімі кветачкамі васількамі. Мама трымала дачушку за руку. Дзяўчынка з цікавасцю глядзела ва ўсе бакі, уверх і ўніз. (Паводле І. Муравейкі.)

Самы дарагі чалавек

Самы дарагі чалавек для кожнага дзіцяці — яго матуля.

Мама заўсёды прыйдзе на дапамогу і падтрымае ў цяжкую хвіліну. Яна ўсё зразумее і дасць карысную параду. Маці даруе дзіцяці любую крыўду і аддасць усё самае лепшае.

Матулю трэба берагчы! Яна так клапаціцца пра нас, што часам забываецца пра сябе. Не трэба прычыняць ёй лішніх клопатаў.

У якім тэксце:

- расказваецца пра падзеі, што адбываюцца з маці і яе дзіцем;
- апісваюцца маці і дзіця;
- даказваецца вялікая роля маці ў жыцці дзіцяці?

Зместу якога тэксту адпавядае некалькі малюнкаў? Змест якога тэксту адлюстраваны на адным малюнку? **?!** Чаму складана перадаць на малюнку змест трэцяга тэксту?

?! Які з тэкстаў з'яўляецца апісаннем, які — апавяданнем, а які — разважаннем?

Тэксты падзяляюцца на апавяданні, апісанні і разважанні.

30. Разгледзьце схему. Назавіце асаблівасці тэксту-апа-вядання, тэксту-апісання і тэксту-разважання.

Тыпы тэкстаў

Апавяданне	Апісанне	Разважанне
Расказваецца пра дзеянні і падзеі, што ідуць адно за адным	Апісваюцца прадметы, людзі, жывёлы, малюнкi прыроды	Тлумачыцца, даказваецца штосьці; гаворыцца пра прычыны падзей і з'яў
<i>Што адбылося?</i>	<i>Які прадмет?</i>	<i>Чаму?</i>

На якое пытанне дае адказ тэкст-апавяданне? Тэкст-апісанне? Тэкст-разважанне?

Запішыце тэкст-апісанне з практыкавання 29. Падкрэсліце словы, якія дапамагаюць звязаць сказы ў тэксце.

31. Прачытайце прыказкі. Пра якія адносіны паміж матуляй і дзецьмі гаворыцца ў іх?

1. Ніхто так (д/дз)ецям не спагадае, як ма(т/ц)і родная. 2. Якая мая мама, такая я і сама.

спагадае — спачувае, шкадуе

Да зместу якіх тэкстаў з практыкавання 29 падыходзіць першая прыказка? Спішыце яе, раскрываючы дужкі.

З якім тэкстам суадносіцца другая прыказка?

Рм Калі і як беларусы адзначаюць Тызень бацькоўскай любові?

32. Вызначце тып тэксту па прапанаваных загаловках.

Як мы з мамай хадзілі ў тэатр.

Мама калекцыя лялек.

Мама матуля — рукадзельніца.

рукадзельніца — жанчына, якая займаецца шыццём, вязаннем, вышыўкай

Апішыце словамі малюнку, якія можна намаляваць да тэксту-апавядання. Што б вы адлюстравалі на малюнку да тэксту-апісання?

Рм Раскажыце, чым любяць займацца вашы сваякі. Якія ў іх ёсць калекцыі?

33. Прачытайце сказы. Расстаўце іх у патрэбнай паслядоўнасці, каб атрымаўся тэкст.

Пад страхой хаты вераб'іха гадала чатырох дзетак. Хутка яны сталі падобнымі на сваю маму. Мама карміла іх чарвякамі і вусенямі. Цэлы дзень яна насіла ім ежу. Малыя смешна разяўлялі свае роцікі. Птушаняты раслі не па днях, а па гадзінах. (*Паводле І. Муравейкі.*)

Запішыце выпраўлены тэкст. Вызначце яго тып.

Падкрэсліце словы, якія дапамагаюць звязаць сказы ў тэксце.

Тэкст-апавяданне

34. Прачытайце тэкст. Як Віця дапамог маме? За што людзі былі яму ўдзячны?

Маленькі паштальён

Раніцай маці выправіла Віцю ў школу, потым пайшла на пошту. Там яна расклала газеты, пісьмы, часопісы на дзве кучкі. Адна кучка — для падпісчыкаў, што жывуць з левага боку вуліцы, другая — што з правага.

Пасля заняткаў Віця хуценька апануўся і пабег на пошту. Там ён узяў сваю порцыю пошты і разам з маці выйшаў на двор. Яны пайшлі па вуліцы і пачалі разносіць у хаты свежыя газеты, пісьмы.

Вяскоўцы шчыра дзякавалі маленькаму паштальёну за радасныя весткі. Мама была задаволена сваім памочнікам. *(Паводле П. Рунца.)*

Колькі малюнкаў вы намалявалі б да тэксту? Апішыце іх словамі. Вызначце тып тэксту.

Падзяліце тэкст на часткі. Складзіце і запішыце яго план.

Схема пабудовы тэксту-апавядання:

- пачатак падзей, дзеяння;
- развіццё падзей, дзеяння;
- заканчэнне падзей, дзеяння.

паштальён

35. Прачытайце частку тэксту з папярэдняга практыкавання, якая з'яўляецца пачаткам дзеяння. Назавіце словы, што служаць для сувязі сказаў у тэксце.

Запішыце заключную частку тэксту. Знайдзіце і падкрэсліце форму слоўнікавага слова.

Выпішыце з тэксту дзеясловы ў форме прошлага часу.

Рм Вусна перакажыце тэкст з апорай на запісаныя дзеясловы.

У тэксце-аповяданні выкарыстоўваецца шмат дзеясловаў.

36. Прачытайце тэкст. Чаму ражок стаў міжнародным сімвалам пошты?

Сёння тата ўзяў мяне на пошту. Яму трэба было адправіць ліст. Я нёс ліст у руках. Мне хацелася самому ўкінуць яго ў паштовую скрынку.

На пошце тата набыў патрэбныя маркі, наклеіў іх на канверт. Калі я ўкідваў ліст у паштовую скрынку, то заўважыў на ёй малюнак. Тата патлумачыў, што на скрынцы адлюстравана эмблема пошты.

Ён раскажаў, што ў старажытнасці ганцы з поштай трубілі ў рог. Людзі чулі гэты сігнал і прыходзілі па свае лісты. Так рог стаў міжнародным сімвалам пошты. *(Паводле В. Прохаравай.)*

Вызначце тып тэксту. Складзіце і запішыце яго план.

Запішыце частку тэксту, якая перадае пачатак дзеяння. Падкрэсліце словы, што служаць для сувязі сказаў у ёй.

❖ Якія сучасныя сродкі сувязі вы ведаеце? Як можна павіншаваць сваякоў і знаёмых з рознымі святамі? Як можна даслаць ім патрэбную інфармацыю?

Рм 37. Прачытайце пачатак і канцоўку апавядання.

Падарунак для бабулі

Бабуля Даніка і Алінкі жыве далёка ад іх. Унукі прыязджаюць да яе на канікулы.

Хутка бабуля будзе святкаваць дзень нараджэння. Тата і мама ўжо купілі падарункі. У дзень нараджэння бацькі і дзеці патэлефануюць ёй, але паедуць у госці толькі праз месяц.

Унук і ўнучка вырашылі падрыхтаваць для бабулі яшчэ адзін сюрпрыз.

Якраз у дзень нараджэння бабуля атрымае віншавальную паштоўку. Яна будзе вельмі рада.

Разгледзьце малюнкi. Прыдумайце па іх тую частку апавядання, якой не хапае. Выкарыстайце наступныя спалучэнні слоў.

Сваімі рукамі, віншавальную паштоўку, напісала на канверце, адрас бабулі, паклалі паштоўку, пайшлі на пошту, укінулі ў паштовую скрынку.

Раскажыце апавяданне, якое ў вас атрымалася.

38. Прачытайце. Вызначце тып тэксту. Назавіце словы, якія дапамагаюць звязаць сказы ў тэксце.

Як ідуць лісты

Мы прывыклі даставаць з паштовай скрынкі лісты. Ці задумваліся вы, як яны даходзяць да нас?

Спачатку чалавек апускае ліст у паштовую скрынку. Потым прыходзіць пашталён і забірае канверты. Ён прыносіць лісты ў аддзяленне сувязі. Гашэнне марак і штэмпеляванне выконвае машына. Затым лісты ракладваюць па адрасах адпраўлення. Пошта дастаўляецца па чыгунцы і самалётам з горада ў горад. Яна трапляе ў аддзяленні сувязі і перадаецца пашталёнам на адрас.

Вось які складаны шлях праходзяць лісты. (*Па матэрыялах часопіса «Вясёлка».*)

гашэнне маркі — нанясенне на яе паштовага штэмпеля

Выпішыце сказы, у якіх ёсць словы з прапушчанымі літарамі. Устаўце ў словы патрэбныя літары.

Тэкст-апісанне

39. Прачытайце тэкст. Як выглядае Сцёпка? Які ў яго характар? Чым хлопчык любіць займацца?

У мяне ёсць прыйцель Сцёпка. Ён жыве ў суседнім доме. Гэта худзенькі хлапчук з густымі вяснушкамі на твары. Ён вельмі сарамлівы, ціхмяны і носіць акуляры.

Надта ж вялікі дамасед гэты Сцёпка. Ён заўсёды адмаўляецца ад рыбалкі. Яго не ўбачыш на двары з футбольным мячом. Сцёпка цэлымі днямі праседжае над кнігамі. Ён ведае шмат цікавых гісторый.

Я рады, што сябрую з ім. *(Паводле В. Хомчанкі.)*

Які малюнак вы намалявалі б да тэксту? Апішыце яго словамі. Вызначце тып тэксту. Дайце яму назву.

На колькі частак можна падзяліць тэкст? Пра што ідзе размова ў кожнай частцы?

Прачытайце план. Ці адпавядае паслядоўнасць пунктаў плана паслядоўнасці частак у тэксце? Як яе трэба змяніць?

П л а н

1. Як выглядае хлопчык, чым ён любіць займацца?
2. Хто такі Сцёпка?
3. Як аўтар ставіцца да яго?

Запішыце выпраўлены план.

Схема пабудовы тэксту-апісання:

- называецца прадмет апісання;
- пералічваюцца яго характэрныя прыметы;
- даецца ацэнка прадмету, выказваюцца адносіны да яго.

40. З тэксту практыкавання 39 выпішыце прыметнікі, якія дапамагаюць апісаць Сцёпку.

Сцёпка (я к і?) худзенькі, ...; з вяснушкамі (я к і-м і?) ...; дамасед (я к і?)

Рм Вусна апішыце свайго сябра або сяброўку. Карыстайцеся словамі ў дужках.

У мяне ёсць (сябар/сяброўка) Гэта (прыгожы(ая)/сімпатычны(ая)) (дзяўчынка/хлопчык) (высокага/нізкага/сярэдняга) росту з (дойгімі/кароткімі) валасамі (светлага/цёмнага) колеру. У (яго/яе) вачах заўсёды свеціцца (дабрыня/усмешка).

... любіць (маляваць, чытаць кнігі, гуляць у футбол/хакей/камп'ютарныя гульні). (Ён/яна) займаецца (навучыла мяне/навучыў мяне)

Я вельмі (рады/рада), што маю (такога сябра/такую сяброўку).

У тэксце-апісанні выкарыстоўваецца шмат прыметнікаў.

41. Прачытайце тэкст. Як выглядае любімы кубачак Міхася?

У Міхася ёсць любімы фарфаравы кубачак. Толькі з яго хлопчык п'е малако, кампот, кісель, чай...

На кубку намалявана шмат рознакаляровых кветак. Ён нагадвае жывы букет. З донца глядзіць смешная каціная мордачка. Яна нібы гаворыць: «Гэта я дапамагаю Міхасю піць малако».

Хлопчык сам мае любімы кубачак. Ён хоча, каб каціная мордачка заўсёды блішчэла чысцінёй. (Паводле І. Муравейкі.)

Вызначце тып тэксту. Падбярыце да яго загаловак. Складзіце і запішыце яго план.

Спішыце другую частку тэксту. Знайдзіце і падкрэсліце ў ёй прыметнікі.

Рм Апшыце свой любімы кубачак. Выкарыстайце наступныя словы і спалучэнні слоў.

Шклянны, фарфоравы, белы, каляровы, у гарошак, у палоску, з малюнкам, з надпісам, самы вялікі, маленькі, невялікі, меншы за іншыя.

МЭНШЫ

42. Прачытайце тэкст. Чым упрыгожаны асенні лес? Чаму рознакаляровае лісце ляжыць не на сваім месцы?

Асенняе лісце... Колькі яго на палянцы! Якіх толькі колераў не сустрэнеш!

Ноччу пагаспадарыў свавольнік вецер, усё пераблытаў у лесе. Пад дубам яркімі вугольчыкамі гараць барвовыя лісты асіны. Пад чырвонай асінай цягнуець дубовыя лісточкі. Пад залацістым клёнам ляжыць буре лісце рабіны. У цэнтры палянкі раскінуўся дыван з жоўтага лісця бяроз.

Ад гэтай прыгажосці цяжка вочы адвесці. *(Паводле Р. Ігнаценкі.)*

Вызначце тып тэксту. Падбярыце да яго загаловак.
На колькі частак можна падзяліць тэкст? Прачытайце план.

П л а н

1. Жарты свавольніка ветру.
2. Рознакаляровы дыван з лісця.
3. Чароўная прыгажосць.

Ці адпавядае паслядоўнасць пунктаў плана паслядоўнасці частак у тэксце? Як яе трэба змяніць? Запішыце выпраўлены план.

Знайдзіце ў тэксце прыметнікі. З якімі назоўнікамі яны звязаны па сэнсе?

Рм Вусна перакажыце тэкст па плане.

43. Прачытайце. Вызначце тып тэксту.

Восень

Спадцішка падкралася восень. З кожным днём усё гусцей кладуцца яе фарбы-вясёлкі.

Ш..лясціць з..лацістым лісцем б..роз вецер. Трапечуцца чырвоныя макаўкі асін. Зацвілі ліловыя верасы. Зардзеліся чырвоныя гронкі рабін. Пунсавёюць, гнуцца долу г..лінкі спелых калін. Ападаюць на з..млю рознакал..ровыя пялёсткі асенніх кветак. У празрыстым паветры плывуць с..рабрыстыя павуцінкі.

Прыгажосць прыроды проста зачароўвае. (*Паводле Я. Галубовіча.*)

спадцішка́ — ціха, непрыкметна

Спішыце частку тэксту, у якой апісваецца асенняя прырода. Устаўце прапушчаныя літары. Падкрэсліце прыметнікі.

Тэкст-разважанне

44. Прачытайце тэкст. Чаму дзень нараджэння з'яўляецца сямейным святам?

Дзень нараджэння

Вельмі прыемна, калі помняць твой дзень нараджэння, віншуюць цябе. А ці помніш ты дні нараджэння сваякоў?

Колькі чалавек у сям'і — столькі і дзён нараджэння. У гэты дзень кожнаму дорага тваё віншаванне. Прыемна будзе, калі ты падрыхтуеш падарунак. Гэта можа быць малюнак або рэч, зробленая сваімі рукамі. Непрыгожа прасіць у бацькоў грошай, каб купіць ім падарункі.

Дзень нараджэння — сямейнае свята. Не трэба абвяшчаць усім, калі ў цябе дзень нараджэння. Блізкія людзі самі помняць, калі ты нарадзіўся. *(Паводле В. Віткі.)*

На колькі частак можна падзяліць тэкст? Пра што нагадвае нам аўтар у першай частцы? Прачытайце, як ён раіць віншаваць сваякоў. Які вывад робіцца ў апошняй частцы тэксту?

Вызначце тып тэксту.

Схема пабудовы тэксту-разважання:

- думка, якая даказваецца;
- доказ думкі;
- вывад, да якога прыходзіць аўтар.

45. Прачытайце. Вызначце тып тэксту.

Сяброўства

Не таму мы сябруем, што сышліся характарамі. Характары могуць быць розныя. Сапраўднае сяброўства пачынаецца з таго, што ты заўважаеш, які добры твой сябар. Ты сам ад гэтага сяброўства становішся лепшым. У сяброўстве адзін аднаму памагаюць. Сябра не пакідаюць у бядзе. Гэта самыя вялікія пачуцці — вернасць і адданасць сяброўству. *(Паводле В. Віткі.)*

Якая думка даказваецца ў тэксце? Знайдзіце і прачытайце, як паводзяць сябе сябры. Які вывад робіць аўтар?

Падзяліце тэкст на часткі. Спішыце. Кожную частку запішыце з новага радка.

Знайдзіце ў тэксце аднакаранёвыя словы. Выдзеліце ў іх карань. У формах аднаго і таго ж слова выдзеліце канчаткі.

46. Прачытайце. Якая думка даказваецца ў вершы? Зачытайце, які доказ прыводзіць унук.

Дружбакі

Мы не проста сваякі,
мы з дзядулем — **дружбакі**.
Вось вам прымаўка мая
і расклад на цэлы дзень:
куды дзед — туды і я,
куды я — туды і дзед.

І. Муравейка.

Знайдзіце словы, у якіх трэба правяраць правапіс парных звонкіх і глухіх зычных. Вусна падбярыце правярочныя словы. Падбярыце і запішыце сінонімы да выдзеленага слова.

47. Прачытайце. Назавіце сярод запісаных сказаў пабуджальны. Растлумачце правапіс выдзеленых літар.

1. Як ты да людзей, так і людзі да цябе. 2. Мы з табою, як рыбка з вадою. 3. Любіць увесь свет лагодны прывет. 4. Павер мне, як самому сабе.

Запішыце па памяці адзін сказ на выбар.

Рм Вызначце, да зместу якога з прачытаных на ўроку тэкстаў падыходзіць запісаны сказ. Дакажыце сваю думку.

Рм 48. Прачытайце. З тэксту якога тыпу ўзяты пачатак і канцоўка?

Чаму трэба берагчы кнігу

Кніга — гэта крыніца ведаў і надзейны сябар чалавека.

...

Чым больш кніга жыве, тым больш яе любяць і шануюць.

Вусна складзіце тую частку тэксту, якой не хапае. Выкарытайце прапанаваныя спалучэнні слоў.

Перадаюць мудрасць народа, расказваюць пра незвычайныя мясціны на зямлі, цікавыя здарэнні, смешныя гісторыі, адказы на пытанні, сябры чалавека, доўгае жыццё, перадавацца дзецям і ўнукам.

49. Прачытайце. Вызначце тып тэксту.

Для чаго нам патрэбны скорагаворкі? Скорагаворкі дапамагаюць нам вучыцца радасна, весела, у ахвотку. Галоўнае ў скорагаворцы не ў тым, каб

скора сказа..ь. Важна правільна, выразна і пр..гожа
вымаві..ь кожнае слова. Скораягаворкі вучаць гавара
ры..ь, развіваю..ь наша маўленне. (Паводле В. Віткі.)

Спішыце, устаўляючы ў словы прапушчаныя літары.

50. Прачытайце тэксты. Якой тэмай яны аб'яднаны? Вызначце тып тэкстаў.

1. На ўскрайку лесу расла маладая елачка. Яна была зграбная і прыгожая. Пасля дажджу з яе тонкіх іголак завушніцамі звісалі кропелькі вады. Марозным днём яловыя лапкі пакрываліся серабрыстай шэранню. У завею елачка накідвала на сябе пушыстае белае футра.

2. Елка — вечназялёнае высокае дрэва сямейства сасновых. Яе лісце — кароткая, цвёрдая і вострая ігліца. Канцы некаторых галін у елкі заканчваюцца доўгімі і заостранымі шышкамі.

3. Ялінка

На мяккім імху,
дзе гараць журавінкі,
нібыта квактуха,
прысела ялінка.
Зялёныя крылы
ў бакі распусціла.
Здаецца, вось-вось
прыбягуць яляняткі
і будуць дзяўбці
каля купін зярняткі.

Г. Кляўко.

шэрань — іней
зграбная — стройная

У якім тэксце елка апісваецца дакладна, а ў якіх тэкстах — вобразна? Які тэкст можна сустрэць у энцыклапедыі, а якія — у мастацкай кнізе?

Знайдзіце ў першым і другім тэкстах прыметнікі, якія дапамагаюць апісаць елку.

На каго падобна елачка ў вершы? Назавіце словы і выразы, якія падказалі вам гэта. Запішыце тыя радкі верша, у якіх апісваецца елачка.

51. Прачытайце тэкст. На што падобны кураняты? Якія словы падказалі вам гэта?

(Па)двары хадзіла шэрая **чубатка**. Сама худая, шыя тоненькая. Каля яе мітусілася дзесяць маленькіх жо(у/ў)ценькіх **пухнаценькіх клубочка(у/ў)**. Дзесяць куранятак. Куды шэрая чубатка ступіць — туды жо(у/ў)тыя клубочкі **коцяцца**. І **вадою**, здавалася, іх **(не)разальеш**. (Паводле Я. Галубовіча.)

Словы для даведкі: птушка, курыца; бегалі, круціліся; пушыстыя, мяккія; кураняты, птушаняты; ідуць, бягуць; вельмі дружныя, зайсёды разам.

Растлумачце значэнне выдзеленых слоў і выразаў. Карыстайцеся словамі для даведкі. Чаму аўтар выкарыстаў у тэксце менавіта гэтыя словы і выразы?

Спішыце, раскрываючы дужкі. Падкрэсліце словы, ужытыя ў пераносным значэнні.

52. Вусна дапоўніце сказы ў тэксце патрэбнымі словамі і выразамі. Назавіце словы, ужытыя ў пераносным значэнні.

Смелы Васька

Стаяў цёплы (*дзень, дзянёк*). На зялёнай лугавіне каля доміка пасвіліся куры. Кот Васька (*бегаў, круціўся*) побач.

Бабка Ганна працавала на агародзе. Дзед пайшоў на рыбалку.

Раптам (*прыляцеў, каменем зваліўся*) на лугавіну вялікі каршун. Ён схапіў чубатку і (*рвануўся, паляцеў*) угору. У Ваські (*загарэліся, заблішчалі*) вочы. (*Выскачылі, паказаліся*) з мяккіх лап вострыя кіпцюры. Каршун пакінуў курыцу, схапіўся з катом.

Хутка да месца бойкі прыбегла бабка. Каршун ужо ляжаў на траве. Бабуля пахваліла свайго рыжага ката. (*Паводле А. Якімовіча.*)

Вызначце тып тэксту. Падзяліце яго на часткі, складзіце і запішыце план.

53. Прачытайце. На якое пытанне дае адказ аўтар верша? Які гэта адказ: сур'ёзны ці жартоўны?

Чаму рака мялее летам

Чаму рака мялее летам,
бадай, усім вядома гэта.

Бо млее ўсё ад духаты
і рыбы п'юць зашмат вады.

І. Муравейка.

млець — знемагаць, нясілець ад гарачыні, спёкі
бада́й — *тут:* відаць, магчыма

Падбярыце сінонімы да выдзеленага слова.

❖ Патлумачце, чаму на самай справе рэкі летам мялеюць. Пры неабходнасці знайдзіце патрэбныя звесткі ў дзіцячай энцыклапедыі або ў інтэрнэце.

54. Прачытайце. З чым параўноўваюцца ў вершы павуціна і расінкі?

Павуцінка

Хусцінка з паву..інак
 вісі..ь паміж галінак.
 На кожнай паву..інцы
 па кропельцы-расінцы.
 Гара..ь расінкі-шарыкі
 на сонцы, як ліхтарыкі.

Н. Галіноўская.

Спішыце, устаўляючы ў словы патрэбныя літары.
 Падкрэсліце словы, ужытыя ў пераносным значэнні.

55. Адгадайце загадку. Назавіце ў ёй прыметнікі.

Спрытны вогненны звярок
 напалохаў зноў сарок.
 Прамільгнула яркай зоркай
 над галінамі

У. Мазго.

З чым параўноўваецца вавёрка ў загадцы?

56. Прачытайце скорогаворку. Навучыцеся хутка і правільна яе вымаўляць.

Вавёрка збірала арэхі, сабрала арэхаў паўмеха.
(*М. Пазнякоў.*)

Раствура правіс выдзеленых літар. Запішыце скорогаворку пад дыктоўку настаўніка.

Падкрэсліце дзеясловы. Вызначце іх час, лік і род.

57. Прачытайце тэкст. Каго сустрэлі ў лесе дзед і Сяргейка? Як яны дапамаглі вавёрцы?

Вавёрачка

Дзед у Сяргейкі працуе лесніком. Ён часта бярэ хлопчыка ў свой абход.

Аднойчы пад вечар дзед і Сяргейка вярталіся дамоў. Раптам на сцяжынцы яны ўбачылі вавёрачку.

Вавёрачка таксама ўбачыла людзей і шыганула ў траву. Скокнула да кустоў раз, другі, але толькі на трох лапках. Пярэдняя яна да зямлі не дакраналася.

Сяргейка з дзедам прынеслі вавёрачку дамоў, змазалі ёй ранку, забінтавалі лапку. Хлопчык карміў яе семкамі, арэхамі.

Праз месяц ранка зажыла. Вавёрачка стала жвавай, вёрткай.

Хоць і не хацелася Сяргейку, але прыйшлося вавёрачку ў лес выпусціць. (*Паводле Я. Галубовіча.*)

жвавая — шустрая, спрытная

Растлумачце значэнне выдзеленых слоў і выказаў.

Коротка сфармулюйце, пра якія падзеі ідзе размова ў тэксце. Падрабязна раскажыце, як адбылася сустрэча з вавёрачкай у лесе.

Вызначце тып тэксту. Падзяліце яго на часткі.

Прачытайце план. Ці адпавядае паслядоўнасць пунктаў плана паслядоўнасці частак у тэксце? Як яе трэба змяніць?

П л а н

1. Сустрэча з вавёрачкай.
2. Хуткае выздараўленне.
3. Дзед з унукам выходжваюць вавёрку.
4. Незвычайныя паводзіны звярка.

Запішыце выпраўлены план.

РМ Вусна сцісла перакажыце тэкст па плане.

58. Прачытайце сказы. Расстаўце іх у патрэбнай паслядоўнасці, каб атрымаўся тэкст. Дайце назву тэксту.

Зубры пасвіліся на паляне. Яна паводзіла сябе насц(е/я)рожана, бо побач ха(д/дз)іла яе дзіцяня. Зубрыха трывожна аглядалася, (у/ў)цягвала нозд-рамі паветра. Яго трэба было ахо(у/ў)ваць ад усяля-кіх н(е/я)прыемнасцей. Зубраня было маленькае і бе(з/с)дапаможнае. (*Паводле В. Семакова.*)

Запішыце выпраўлены тэкст, раскрываючы дужкі. Вызначце яго тып.

❖ Назавіце словы, якія характарызуюць паводзіны зубрыхі. Падкрэсліце словы, якімі апісваецца зубраня.

ПРАВЕРЦЕ СЯБЕ

Адкажыце на пытанні

1. З дапамогай чаго звязваюцца сказы ў тэксце?
2. Якія тыпы тэкстаў вы ведаеце?
3. Чым адрозніваюцца тэкст-апавяданне, тэкст-апісанне і тэкст-разважанне?
4. Як скласці тэкст-апавяданне?
5. Як скласці тэкст-апісанне?
6. Як скласці тэкст-разважанне?

Творчая хвілінка _____

Уявіце, што вам неабходна скласці тэксты розных тыпаў пра нашу краіну. Прачытайце прапанаваныя загаловкі.

Ганаруся Беларуссю.

Зямля з блакітнымі вачамі.

Цікавая вандроўка па родным краі.

Да якога тыпу тэксту падыходзіць кожны з гэтых заглавоўкаў?

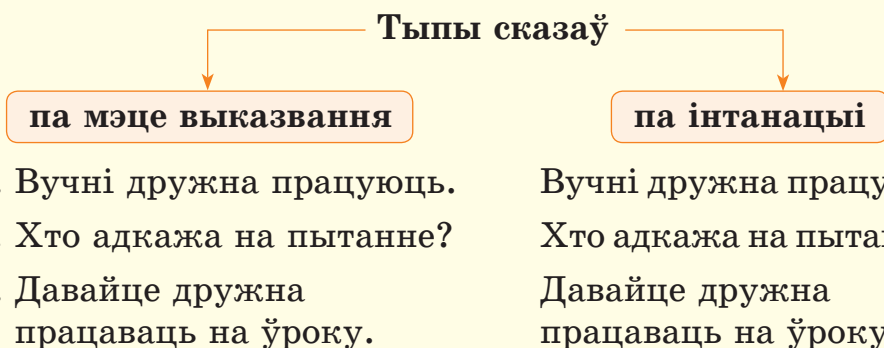
Складзіце адзін тэкст на выбар.

Паспрабуйце скласці некалькі тэкстаў розных тыпаў.

Успомніце

Якія бываюць сказы па мэце выказвання і інтанацыі?

Выкарыстайце схему.

59. Прачытайце. Вызначце тыпы сказаў па мэце выказвання і інтанацыі.

Ці збіралі вы падасінавікі Падасінавікі растуць пад асінамі
Які прыгожы падасінавік вырас на паляне
Давайце сходзім заўтра ў грыбы

Сяргейка любіць маляваць Як прыгожа малюе
Сяргейка Давайце намалюем кошык з грыбамі
Дзе знаходзіцца выстава дзіцячых малюнкаў

Спішыце. Пастаўце ў канцы сказаў патрэбныя знакі прыпынку.

Падкрэсліце пыталыя словы ў пыталых сказах.

Успомніце

Як вызначаецца сувязь слоў у сказе? Выкарыстайце схему.

Працавітая Ірынка прыбірае ў кватэры.

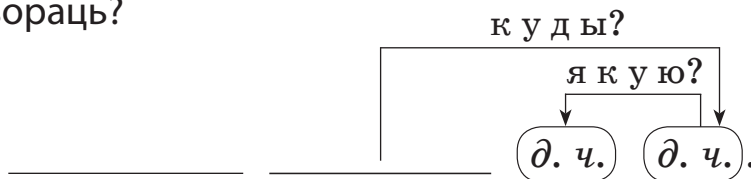
60. Прачытайце скорагаворку.

На рацэ каля хаціны ўзвялі бабры плаціну. (М. Пазнякоў.)

Растлумачце правапіс выдзеленых літар і слоў. Запішыце скорагаворку па памяці.

Падкрэсліце ў сказе дзейнік і выказнік.

61. З асобных слоў складзіце па схеме прыказку. Чаму так гавораць?

пчолка, на, ляціць, любую, кветку

любая — мілая, любімая

62. Прачытайце і адгадайце загадку.

В..сёлыя хлопцы ж..вуць у карбцы.
(Р. Яўсееў.)

Спішыце, устаўляючы ў словы патрэбныя літары.
Вусна вызначце сувязь слоў у сказе. Пабудуйце яго схему.

63. Прачытайце верш. Чаму здзівіўся баравік?

Баравік

Па р(а/о)се без чаравік
выбе(г/х) з бору б(а/о)равік.

Бачыць сонца...

Дзіўна трошкі:

як яно расце без но(ж/ш)кі?!

Д. Бічэль.

Спішыце, раскрываючы дужкі.

Вусна вызначце сувязь слоў у першым сказе. Падкрэсліце ў ім дзейнік і выказнік.

❖ Абазначце карань у аднакаранёвых словах.

Аднародныя члены сказа

64. Разгледзьце малюнак. Прачытайце сказы.

Ш Т О?

Мікіта купіў альбом.

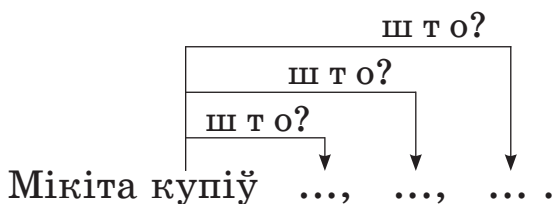
Ш Т О?

Мікіта купіў алоўкі.

Ш Т О?

Мікіта купіў фарбы.

Вусна вызначце сувязь слоў у сказах. Чым яны падобны? Якімі членамі сказа адрозніваюцца?

Замяніце тры сказы адным. Запішыце гэты сказ. Падкрэсліце ў запісаным сказе галоўныя члены. Пастаўце пытанні да дадanych членаў сказа. Ад якога слова вы ставілі пытанні?

Члены сказа, якія адносяцца да аднаго слова ў сказе і адказваюць на адно і тое ж пытанне, называюцца **аднароднымі**.

65. Прачытайце пары сказаў. Вусна вызначце сувязь слоў у гэтых сказах.

1. Дзеці вучацца. Дзеці пішуць, чытаюць, малююць.
2. Каляровыя фішкі ляжаць на партах. Чырвоныя, жоўтыя, зялёныя фішкі ляжаць на партах.
3. У пенале ляжаць школьныя прылады. У пенале ляжаць ручкі, алоўкі, фламастары.

Прачытайце сказы, якія адпавядаюць наступным схемам:

(д. ч.) , , .

 , , .

(д. ч.), (д. ч.), (д. ч.) (д. ч.).

Якія аднародныя члены ёсць у кожным сказе?
Запішыце сказы з аднароднымі членамі.

Аднароднымі могуць быць дзейнікі, выказнікі, даданыя члены сказа.

66. Прачытайце скорагаворку. Выдзеліце голасам назвы грыбоў. Зрабіце невялікую паўзу ў пазначаных месцах.

Ры́жыкі! **баравікі!** **лісі́чки** прынеслі ў кошыках сястрычкі.

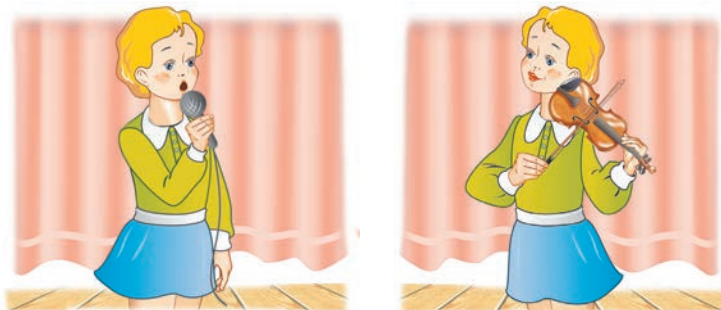
Вусна вызначце сувязь слоў у сказе. Якімі членамі сказа з'яўляюцца выдзеленыя словы? Назавіце слова, да якога адносяцца аднародныя члены сказа.

Аднародныя члены сказа вымаўляюцца з **інтанацыяй пералічэння**: на кожны з іх ставіцца націск, паміж імі робіцца паўза.

67. Вусна дапоўніце кожную размову патрэбнымі сказамі з аднароднымі членамі. Вымавіце гэтыя сказы з адпаведнай інтанацыяй.

Б а б у л я. Чым ты займаешся ў музычнай школе, Ірачка?

У н у ч к а. Я

Д а ч к а. З якіх прадуктаў мы
будзем гатаваць дранікі?

М а м а. Мы возьмем

Т а т а. Паўлік, якія ўрокі ты
падрыхтаваў на заўтра?

С ы н. Я падрыхтаваў

Рм Разыграйце ў парах адну размову на выбар.

68. Прачытайце верш. Пра што людзі часта ма́раць восенню? Чаму? Назавіце ў вершы словы, ужытыя ў пераносным значэнні.

Восеньскія сны

Санкі, лыжы і канькі
лічаць вос..ні дз..нькі.
Сніцца ім сн..жок іскрысты,
сніцца ім л..док празрысты.
А ў дз..цей якія сны?
Тое ж бачаць і яны.

Н. Галіноўская.

Спішыце, устаўляючы ў словы патрэбныя літары.

Падкрэсліце дзейнік і выказнік у першым сказе. Назавіце ў ім аднародныя члены. Да якога слова ў сказе яны адносяцца?

69. Спішыце сказы. Падкрэсліце ў іх дзейнік і выказнік.

1. На перапынках у школе дзеці гуляюць, адпачываюць. 2. Таня, Света, Ігар разам ходзяць у школу.

3. Настаўніца раздала вучням фарбы, пэндзлікі.
4. На канікулах дзеці наведваюць тэатр, музей, выставу.
5. Уладзік прагнуўся, пацягнуўся, усміхнуўся матулі.
6. Бабуля частавала ўнукаў пірагамі, блінамі, мёдам.
7. Тата, мама, дзеці садзяць каля дома дрэвы.

70. Прачытайце сказы. Вызначце сувязь слоў у іх, наза-
віце аднародныя члены.

Бліснула яркая, асляпляльная маланка. Птушкі, звяры, матылькі пахаваліся ад дажджу. Па дрэвах, па траве забарабанілі дажджавыя кроплі. Праз хвіліну загрымеў, загрузкатаў гром.

грымець

Спішыце сказы ў той паслядоўнасці, у якой змешчаны
схемы да іх.

1) _____ (д. ч.), (д. ч.) _____.

2) (д. ч.) _____, _____ _____.

3) (д. ч.), (д. ч.) _____ (д. ч.) _____.

4) _____, _____, _____ _____ (д. ч.).

Што атрымалася ў выніку спісвання? Дайце назву тэксту.
У кожным сказе падкрэсліце слова, да якога адносяцца
аднародныя члены.

71. Прачытайце. На каго падобна навальніца ў вершы? Назавіце словы, якія падказалі вам гэта.

Навальніца

Цёмнае страш(ы/і)дла
вокны патуш(ы/і)ла,
зачыніла вароты,
ра(з/с)дражніла грымоты.

Па нябёсах угалоп
варанья коні.
Дождж буйны, як спелы боб,
сыпануў на гоні.

Д. Бічэль.

А на гоні — на палі, на нівы

Дакажыце, што выдзеленыя словы з'яўляюцца аднароднымі членамі сказа. Якую ролю ў сказе яны выконваюць?

Спішыце першы сказ. Падкрэсліце ў ім галоўныя члены.

Знайдзіце слова, аднакаранёвае да слова *грымець*. Разбярыце яго па саставе.

72. З прапанаваных частак складзіце прыказкі.

Работа не бя(з/с)чэсціць,

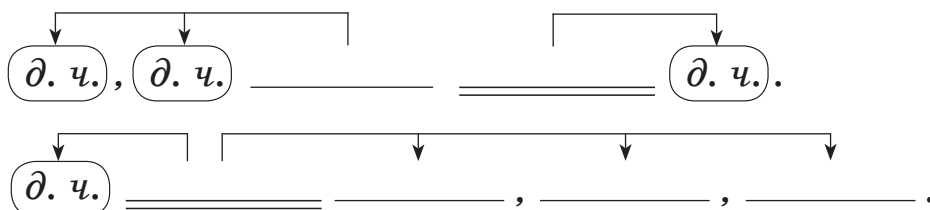
У добрай гаспадыні

ёсць сала і масла (у/ў)скрыні.

а кр(е/э)піць і цешы(т/ц)ь.

Запішыце прыказкі, раскрываючы дужкі. Падкрэсліце ў сказах дзейнік і выказнік, назавіце аднародныя члены.

73. Складзіце па схемах сказы з аднароднымі членамі. Выкарыстайце малюнкi.

Творчая хвілінка _____

На гербе якога беларускага горада адлюстраваны лебедзь? Чаму? Апішыце словамі гэты герб. Пры неабходнасці знайдзіце патрэбныя звесткі ў інтэрнэце.

74. Прачытайце. Вызначце межы сказаў. Запішыце тэкст, правільна афармляючы сказы на пісьме.

Прырода рыхтуецца да зімы жоўтае, чырвонае, бурае лісце ападае з дрэў стрыжы, салаўі, ластаўкі, гусі, качкі адлятаюць у вырай ляшчы, карпы, ліні хаваюцца ў глыб вадаёмаў мядзведзі, вожыкі, барсукі, змеі ўпадаюць у спячку.

Знайдзіце ў тэксце сказы з аднароднымі членамі. Падкрэсліце ў іх галоўныя члены сказа.

75. Прачытайце сказы з адпаведнай інтанацыяй. Назавіце ў іх аднародныя члены.

1. Людзі гулялі па плошчы, па парку. Людзі гулялі па плошчы **і** па парку.

2. Федзя не пакінуў сябра ў бядзе, дапамог яму. Федзя не пакінуў сябра ў бядзе, **а** дапамог яму.

3. Таня глядзела на дрэва, не заўважала гняздзечка. Таня глядзела на дрэва, **але** не заўважала гняздзечка.

Назавіце словы, якімі адрозніваюцца сказы кожнай пары.

?! Што злучаюць гэтыя словы ў сказах? Запішыце сказы са словамі **і, а, але**.

Аднародныя члены сказа звязваюцца паміж сабой інтанацыяй пералічэння і словамі **і, а, але**. Словы **і, а, але** — гэта злучнікі.

76. Прачытайце тэкст. Як Валя дапамагла хлопчыку знайсці рукавічку?

Рукавічка

Валя выканалі дамашнія заданні, выйшла на вуліцу. Каля яе дома ёсць невялікі, але ўтульны двор. Вакол растуць таполі і клёны.

Дзяўчынка паглядзела ва ўсе бакі, але сябровак не ўбачыла. Валя пастаяла, падумала, пайшла па пра-тапта́най дарожцы.

Раптам яна ўбачыла на дарожцы рукавічку. Дзяўчынка агледзелася. Навокал нікога не было відаць. Валя павесіла знаходку на кусце і вярнулася дамоў.

У кватэры яна распранулася, падышла да акна. Дзяўчынка глянула на кусцік і знайшла вачамі рукавічку. Праз некалькі хвілін Валя заўважыла жанчыну з маленькім хлопчыкам. Хлопчык не прайшоў міма, а зняў рукавічку з кусціка. Потым ён дастаў з кішэні такую ж рукавічку. Мама і сын былі задаволены. Валя парадавалася, што згубленая рэч знайшла свайго гаспадара. (Паводле П. Рунца.)

Знайдзіце ў гэтым сказе аднароднымі членамі. Выпішыце тры сказы, у якіх аднародныя члены звязаны злучнікамі **і, а, але**. Падкрэсліце ў гэтых сказах галоўныя члены.

Рм Вызначце тып тэксту. Падзяліце яго на часткі. Вусна перакажыце тую частку, да якой прапанаваны малюнак.

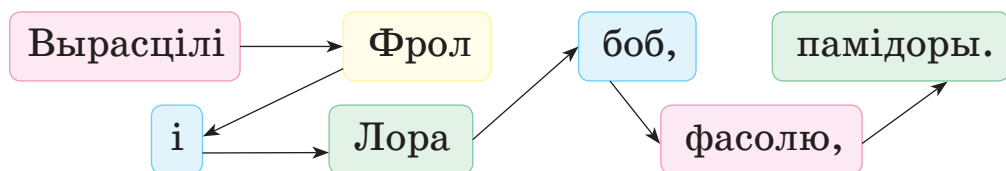
77. Дапоўніце сказы аднароднымі членамі. Карыстайцеся словамі для даведкі.

1. ..., ..., ... беглі да рэчкі.
2. ... і ... ліў дождж.
3. Вавёрка ... на суседняе дрэва, а хутка зусім ... з вачэй.
4. ..., але ... надвор'е трымалася цэлы тыдзень.

Словы для даведкі: пераскочыла, знікла; удзень, уночы; Паўлік, Ягорка, Ганначка; цёплае, пахмурнае.

Выпішыце сказы з аднароднымі даданымі членамі. Падкрэсліце злучнікі, якія звязваюць аднародныя члены сказа.

78. Прачытайце скурагаворку Міхася Пазнякова па стрэлках. Навучыцеся выразна і правільна яе вымаўляць.

Знайдзіце ў сказе галоўныя члены. Назавіце ў ім аднародныя члены сказа.

Як звязаны паміж сабой у сказе аднародныя дзейнікі? Як звязаны паміж сабой аднародныя даданыя члены сказа?

79. Прачытайце сказы. Дапоўніце іх злучнікамі **і, а, але**.

1. Пасля ўдалага палявання ліса ціха ... нерухома ляжала ў нары. 2. Месяц свеціць, ... не грэе. 3. Мама прыгатавала абед, ... потым павяла дачушку ў заапарк. 4. Ваня ... тата прыбіралі ў кватэры. 5. Зайка ласаваўся морквай ... капустай. 6. Бацькі ... дзеці зграбалі сухое лісце.

Выпішыце спачатку сказы з аднароднымі дзейнікамі, потым — з аднароднымі выказнікамі, нарэшце — з аднароднымі даданымі членамі сказа.

У кожным сказе падкрэсліце слова, да якога адносяцца аднародныя члены.

Знакі прыпынку ў сказах з аднароднымі членамі

80. Прачытайце сказы. Назавіце ў іх аднародныя члены. Як звязаны аднародныя члены ў сказах?

1. Змоўклі, пахаваліся ў гнёздах птушкі. 2. На-
сустрач дзьмуў пругкі, але цёплы ветрык. 3. Пасля
абеду сонца ўжо не грэла, а пякло. (*Я. Галубовіч.*)

Які знак прыпынку ставіцца паміж аднароднымі членамі
сказа, звязанымі інтанацыяй пералічэння і злучнікамі **а, але**?
Спішыце сказы.

Паміж аднароднымі членамі сказа ставіцца
коска, калі яны звязаны паміж сабой

- інтанацыяй і злучнікамі **а, але**:

○, **а** ○; ○, **але** ○;

- толькі інтанацыяй: ○, ○, ○.

81. Замяніце сказы кожнай групы адным сказам з адна-
роднымі членамі. Праверце, ці адпавядаюць сказы схемам.

1. За акном свішча вецер. За акном вые вецер.

○ д. ч. ○, ○.

2. Вучні ўважліва слухаюць аднакласнікаў. Вучні
пільна слухаюць аднакласнікаў.

○ д. ч., д. ч. ○ д. ч. ○.

3. Надзя расказвае пра выкарыстанне сілы ветру.
Паўлік расказвае пра выкарыстанне сілы ветру.

_____, _____ = (д. ч.) (д. ч.) (д. ч.).

4. Настаўніца з задавальненнем назірае за вучнямі.
Настаўніца з радасцю назірае за вучнямі.

_____ (д. ч.), (д. ч.) _____ (д. ч.).

Запішыце сказы, якія атрымаліся. Пастаўце патрэбныя знакі прыпынку.

Творчая хвілінка

Раскажыце, як людзі навучыліся выкарыстоўваць сілу ветру. Пры неабходнасці запытайцеся ў бацькоў або знайдзіце патрэбныя звесткі ў інтэрнэце.

82. Прачытайце прыказку. Чаму так гавораць?

Рыбак рыбачыў а рыбы (не)бачыў.

Знайдзіце ў прыказцы галоўныя члены сказа. Назавіце аднародныя члены сказа.

Спішыце, раскрываючы дужкі. Пастаўце ў сказе патрэбны знак прыпынку.

83. Прачытайце скорогаворку. Навучыцеся правільна яе вымаўляць.

Над возерам вецер лятае_ на хвалях лілеі люляе.
(*М. Пазнякоў.*)

Назавіце ў сказе галоўныя члены. Вусна пастаўце пытанні да даданых членаў сказа. **?!** Якія даданыя члены сказа паясняюць аднародныя выказнікі?

Які знак прыпынку прапушчаны ў сказе?

Запішыце скорогаворку па памяці.

84. Прачытайце. Хто названы вандроўнікам у загадцы? Чаму?

Вандроўнік

Ён за воблакі лятае_
дрэвы ўвосень распранае_
(з/с)кіне шапку з галавы_
(з/с)ліжа кропелькі з травы.
Самы хуткі ва ўсім свеце
ён, вандроўнік гэты —

Л. Багдановіч.

Спішыце, раскрываючы дужкі. Дапішыце слова-адгадку. Падкрэсліце ў першым сказе галоўныя члены. Пастаўце патрэбныя знакі прыпынку на месцы пропускаў.

85. Прачытайце сказы. Знайдзіце ў іх аднародныя члены.

1. На канцэрце Алеся спявала, танцавала. На канцэрце Алеся спявала і танцавала.

2. Гледачы падарылі дзяўчынцы ружы, гваздзікі, рамонкі. Гледачы падарылі дзяўчынцы ружы, гваздзікі і рамонкі. Гледачы падарылі дзяўчынцы і ружы, і гваздзікі, і рамонкі.

Назавіце словы, якімі адрозніваюцца сказы кожнай групы. Звярніце ўвагу на знакі прыпынку ў сказах. **?!** Калі паміж аднароднымі членамі сказа не ставіцца коска?

Выпішыце сказы, у якіх аднародныя члены звязваюцца злучнікам *і*.

Калі два аднародныя члены сказа звязаны злучнікам *і*, то коска паміж імі не ставіцца: *і* .

Калі аднародныя члены сказа звязаны злучнікам *і*, які паўтараецца, то коска паміж імі ставіцца: *і* , *і* , *і* .

86. Прачытайце прыказку. Чаму так гавораць?

Праца чалавека трымае
і ўзбагачае.

і , *і* ;
 і

Назавіце ў сказе аднародныя члены. Выберыце тую схему сувязі аднародных членаў, якая адпавядае сказу. Чаму паміж аднароднымі членамі няма коскі?

87. Прачытайце сказы. Знайдзіце ў іх аднародныя члены.

1. У нядзелю Сярожа быў у музеі у парку. У нядзелю Сярожа быў у музеі і ў парку. У нядзелю Сярожа быў і ў музеі і ў парку.

2. У вольны час мама і вяжа і вышывае. У вольны час мама вяжа вышывае. У вольны час мама вяжа і вышывае.

Назавіце сказы, у якіх паміж аднароднымі членамі трэба паставіць коску. Выпішыце тыя сказы, у якіх коска паміж аднароднымі членамі не ставіцца. Падкрэсліце злучнікі.

88. Прачытайце. Знайдзіце ў сказе галоўныя члены. Назавіце аднародныя члены сказа.

Коцік сплёў лазовы кошык_
прыхаваў за пасак ножык_
і адправіўся нібы
ў бор па шчырыя грыбы.

Д. Біцэль.

пáсак — рэмень, шнурок

Спішыце. Пастаўце, дзе трэба, коскі на месцы пропускаў.

Рм Назавіце вядомыя вам беларускія народныя казкі, героем якіх з'яўляецца кот. Якім паказаны кот у казках?

89. Прачытайце сказы. Знайдзіце ў іх аднародныя члены.

1. Панура і няўтульна выглядае лес позняй восенню. 2. І капялюшыкі і ножкі ў ранніх баравікоў маюць светлы колер. 3. Ад ветру затрымцелі і загуздзелі верхавіны высокіх дрэў. 4. Алесь Паўлік і Міхась збіралі пад дубамі жалуды. 5. У паветры закружыліся вароны і галкі.

Спішыце. Пастаўце, дзе трэба, коскі паміж аднароднымі членамі сказа. Падкрэсліце злучнікі.

90. Разгледзьце на форзацы 1 схемы сувязі аднародных членаў сказа. З апорай на іх раскажыце правілы пастаноўкі знакаў прыпынку ў сказах з аднароднымі членамі. Вусна складзіце сказ да кожнай схемы.

91. Прачытайце прыказку. Чаму так гавораць?

Праца чалавека не паганіць, а корміць, поіць і вучыць.

Назавіце ў сказе аднародныя члены. Растлумачце пастаноўку знакаў прыпынку. Запішыце прыказку па памяці.

92. Прачытайце сказы. Вызначце сувязь слоў у іх па пытаннях.

Лісце шапаціць *над* нагамі_ разносіцца *ветрам*.
(Я. Галубовіч.)

Міхасёк *соладка* пазяхнуў_ і *адразу ж* прачнуўся.
(Я. Галубовіч.)

Лёд патрэскаў_ але трымаў *хлопчыка*. (В. Хомчанка.)

Назавіце даданыя члены, якія паясняюць аднародныя члены сказа.

Спішыце. Пастаўце, дзе трэба, коскі на месцы пропускаў.

Аднародныя члены сказа могуць мець пры сабе словы, якія паясняюць іх.

93. Прачытайце верш. Які ён: сур'ёзны ці жартоўны?

Булён

Прыйшоў (М/м)ірон
(з/с)варыў булён.
Прыйшоў (П/п)ятрусь
укінуў гусь.
Прыйшоў (А/а)лесь
і з(ь/')еў увесь.

І. Курбека.

Знайдзіце ў сказах верша аднародныя члены. Спішыце, раскрываючы дужкі. Пастаўце патрэбныя знакі прыпынку.

94. Дапоўніце сказы ў тэксце аднароднымі членамі. Выкарыстайце словы для даведкі.

Лістапад абтрасае з ... і ... лістоту. Стаяць дні. Неба зрэдку ... пяшчотнай жаўцізнай зары і тут жа (Паводле Р. Ігнаценкі.)

Словы для даведкі: дрэў, кустоў; бязветраныя, ціхія; усміхнецца, патухне.

Запішыце тэкст. Пастаўце патрэбныя знакі прыпынку паміж аднароднымі членамі.

У выдзеленых словах абазначце карань і прыстаўку. Раствумачце правапіс прыставак.

95. Спішыце. Пастаўце патрэбныя знакі прыпынку паміж аднароднымі членамі сказа.

1. Сем дзён губляе лісце клён і тчэ дыван вясёлы. (Э. Агняцвет.) 2. На прысады на кусты дожджык

сыплецца густы. (Ю. Свірка.) 3. Дзядуля Юзік коз гадуе аберагае іх шкадуе. (В. Пунтус.) 4. Пацягнуўся сыты коцік вымыў лапкі хвост жывоцік. (Я. Жабко.)

А прысады — дрэвы, пасаджаныя вакол дарогі, вуліцы, будынка

96. Прачытайце тэкст. Чаму ён мае такую назву?

Памірыў галубоў

Дзьмуў халодны і марозны вецер. Андрэйка з цікавасцю назіраў за галубамі. Птушкі снавалі каля лаўкі, пераляталі з месца на месца.

Два галубы не падзялілі скурку ад каўбасы. Яны распачалі бойку. Аднаму з іх надакучыла гэта валтузня. Голуб адляцеў ад лаўкі, сеў на клумбу. Пераможца зашчаміў у дзюбцы скурку, пакруціў галоўкай і паглядзеў на Андрэйку.

Андрэйка захацеў памірыць галубоў. Хлопчык дастаў з сумкі батон, адламаў ад яго акрайчык, падышоў да птушак.

Галубы паднялі галоўкі, насярожыліся, але не спужаліся. Андрэйка пакрышыў батон на зямлю. Галубы з ахвотай пачалі дзяўбці духмяны пачастунак. Яны нешта завуркаталі на сваёй птушынай мове. Так галубы дзякавалі Андрэйку за пачастунак. (Паводле І. Стадольніка.)

Вызначце тып тэксту. Складзіце і запішыце яго план. Назавіце словы, якія дапамагаюць звязаць сказы ў тэксце.

Знайдзіце ў тэксце сказы з аднароднымі членамі. Выпішыце з іх аднародныя члены разам са словам, да якога яны адносяцца.

Узор. Халодны і марозны вецер, ...

Рм Вусна перакажыце тэкст па плане. Выкарыстайце запісаныя спалучэнні слоў.

97. Складзіце сказы па малюнках і апорных спалучэннях слоў. Запішыце. Правільна аформіце сказы на пісьме.

Толя і Коля,
кармушку

пілаваў дошкі
і майстраваў домік

старанна і акуратна
фарбаваў

вынеслі ў сад,
прымацавалі на дрэве

Назавіце ў сказах аднародныя члены. Падкрэсліце злучнікі, якія звязваюць іх.

❖ Раскажыце, з чаго можна зрабіць кармушкі. Чым можна частаваць птушак зімой? Пры неабходнасці запытайцеся ў бацькоў або знайдзіце патрэбныя звесткі ў інтэрнэце.

98. Прачытайце скорагаворку.

Падрыў крот крывы плот рые норку ў агарод.
(*В. Вітка.*)

Спішыце. Правільна аформіце сказ на пісьме. Вусна вызначце сувязь слоў у ім па пытаннях. Падкрэсліце аднародныя члены сказа.

99. Прачытайце і адгадайце акразагадку. Запішыце слова-адгадку.

Звярок шукае ў лесе схоў
ад паляўнічых і ваўкоў.
Яго завуць «касы» здавён.
Ці здагадаліся, хто ён?
У. Мазго.

акразага́дка — вершаваная загадка, у якой пачатковыя літары кожнага радка, прачытаныя зверху ўніз, утвараюць слова-адгадку

Знайдзіце ў загадцы сказ з аднароднымі членамі. Чаму паміж аднароднымі членамі ў сказе не пастаўлена коска?

100. Прачытайце сказы. Знайдзіце ў іх аднародныя члены.

1. Іра паглядзела па баках а потым перайшла дарогу. 2. Чародка птушак праяцела над хмызняком

і апусцілася на поле. 3. На лясных сцежках сустракаюцца сляды зайцоў казуль лісіц. 4. Тата заповоліў крок але не спыніўся. 5. Дзед прайшоў луг абмінуў балотца і накіраваўся да рэчкі.

ХМЫЗНЯК — кусты, зараснікі маладых дрэўцаў

Спішыце. Пастаўце, дзе трэба, коскі паміж аднароднымі членамі сказа. Падкрэсліце злучнікі.

лэдзьве

101. У кожнай групе сказаў з аднароднымі членамі знайдзіце лішні. Выпішыце яго. Раствлумачце свой выбар.

1. Выдаўся светлы і цёплы дзень. Стаіць позняя, але цёплая восень. Людзі радуюцца сонечнаму і цёп-ламу надвор'ю.

2. Гракі, вароны, галкі кружыліся над паркам. І жаваранкі, і кнігаўкі, і канаплянкі адляцелі ў вырай. Сінічкі, вераб'і, снегіры частаваліся зярняткамі.

3. І луг, і рэчка змяніліся восенню. Зімой сонца свеціць, але не грэе. У лесе, у полі пануе цішыня.

102. Прачытайце сказы. Перабудуйце іх у сказы з адна-роднымі членамі. Для гэтага замест выдзеленых слоў выкарыстайце словы для даведкі.

Дзеці хадзілі па парку. Побач з дзецьмі гуляў ма-ленькі сабачка. Ён ледзьве не дагнаў **быструю** вавёрку.

Словы для даведкі: рухавую, жвавую; хлопчыкі і дзяў-чынкі; бегаў, скакаў.

Запішыце сказы, якія ў вас атрымаліся.

103. Прачытайце і адгадайце загадку.

Рагатыя мяшкі
прыдбалі кажушкі
гуляюць па лужку
і спяць у кажушку
Р. Яўсееў.

A прыдбалі — набылі, займелі

Спішыце. Расстаўце патрэбныя знакі прыпынку ў сказе. Знайдзіце і падкрэсліце ў ім галоўныя члены.

104. Прачытайце скорагаворку. Навучыцеся хутка і правільна яе вымаўляць.

Антось атрос апошні абрыкос а пасля абрыкос
Алёне аднёс. (*У. Мацвееў.*)

Растлумачце правапіс выдзеленых літар у словах.

Назавіце ў сказе аднародныя члены. Якога знака прыпынку не хапае ў ім? Запішыце сказ па памяці. Правільна афарміце яго на пісьме.

105. Прачытайце. Вызначце межы сказаў. Запішыце тэкст, правільна афармляючы сказы на пісьме. Устаўце ў словы патрэбныя літары.

Ноч выдалася цёплая і ціхая ледзьве калыхаліся на ў...леску в..ршаліны сосен елак воз..ра было ўсыпана з...латымі зоркамі плыў і гойдаўся на хвалях срэбны р..жок месяца пад зорным небам сцішылася заснула вёска толькі недзе ля кузні гаўкаў сабака. (*Паводле Я. Галубовіча.*)

106. Прачытайце. Вызначце тып тэксту. Што апісваецца ў ім? Падбярыце заглавак да тэксту.

Першая пароша!.. Як жа яна да твару зямлі! Усё навокал набыло ўрачыстую прыгажосць і спакой. Стаяць апушаныя снегам дрэвы і хмызнякі. Мякка пахруствае пад нагой лёгкі, пульхны сняжок. (*Паводле Р. Ігнаценкі.*)

A **па́роша** — снег, які толькі што выпаў
пу́льхны — пушысты, мяккі, як пух

Знайдзіце ў тэксце сказы з аднароднымі членамі. Выпішыце іх. Падкрэсліце злучнікі.

107. Прачытайце. Раствлумачце правапіс выдзеленых літар.

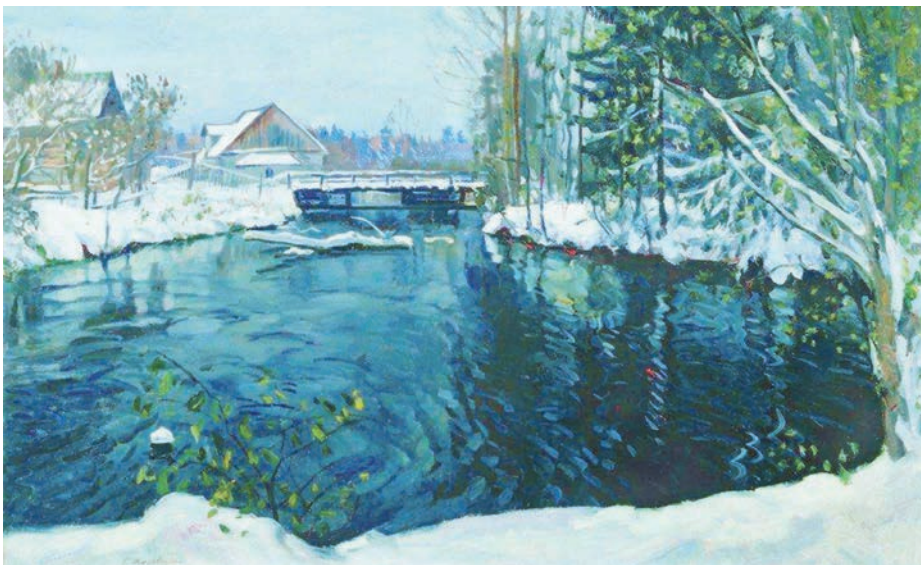
Між дубоў бяроз алешын
навіхурыў снегу снежань.
У. Дзюба.

Назавіце ў сказе аднародныя члены. Якіх знакаў прыпынку не хапае ў ім? Запішыце сказ па памяці. Правільна аформіце яго на пісьме.

Рм **108.** Разгледзьце рэпрадукцыю карціны Станіслава Жукоўскага «Першы снег». Па якіх прыметах можна здагадацца, што мастак адлюстравалі надыход зімы? Якія фарбы пераважаюць на карціне? Які настрой яна стварае? Што адлюстравана ў цэнтры карціны? Што знаходзіцца на заднім плане?

З апорай на рэпрадукцыю карціны і план складзіце тэкст-апісанне.

П л а н

1. Снег на зямлі і на дрэвах.
2. Заснежаныя мост і дамы.
3. Халоднае люстэрка рэчкі.
4. Прыгажосць першага снегу.

Выкарыстайце наступныя спалучэнні слоў:

ноччу бушавала, насыпала снегу; раніцай сціхла, накрыў белым покрывам зямлю; лёгкім пухам лёг на дрэвы і кусты;

упрыгожыў белымі шапкамі; пабяліў мост;

яшчэ не замерзла, уецца цёмнай стужкай; між заснежаных берагоў; прыбраныя ў белыя футры дрэвы; урачыста ўглядаюцца;

як чараўнік; змяніў, упрыгожыў прыроду.

Запішыце тэкст, які ў вас атрымаўся. Назавіце ў ім сказы з аднароднымі членамі.

109. Прачытайце. Вызначце межы сказаў. Запішыце тэкст, правільна афармляючы сказы на пісьме. Устаўце ў словы патрэбныя літары.

Моцна скаваў мароз зямлю х..лодная кара лёду
лёгла на рэкі і азёры
падзьмуў вецер папа..злі па небе сн..гавыя хмары
закружы..ся ў паветры белы пушок
прыціхла рэчка зусім закрыў яе снег луг поле горкі
засыпа.. белы пух. (*Паводле Я. Коласа.*)

ПРАВЕРЦЕ СЯБЕ

Адкажыце на пытанні

1. Якія члены сказа называюцца аднароднымі?
2. Як яны могуць быць звязаны паміж сабой?
3. Калі паміж аднароднымі членамі сказа ставіцца коска?
4. Калі паміж аднароднымі членамі сказа не ставіцца коска?

Творчая хвілінка _____

Уявіце, што ў класе праводзіцца канферэнцыя на тэму «Сказ». Падрыхтуйце паведамленне з прыкладамі на адну з прапанаваных тэм: «Як знайсці ў сказе аднародныя члены», «Навошта патрэбны знакі прыпынку». Карыстайцеся інфармацыяй на форзацах.

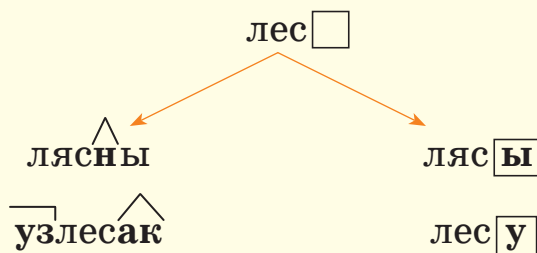
Прыдумайце пытанне, адказаць на якое можна, выкарыстаўшы сказ з аднароднымі членамі. Задайце сваё пытанне аднакласнікам.

СКЛАД СЛОВА

Успомніце

Якія часткі слова служаць для ўтварэння новых слоў? Якая частка ўтварае форму слова?
Выкарыстайце схему.

Аснова слова

110. Прачытайце. У якім радку запісаны аднакаранёвыя словы, а ў якім — формы слова?

1. Зімні, зімняга, зімняму, зімнія, зімніх.
2. Зіма, зімаваць, зімні, зімоўка, перазімаваць.

Назавіце карань у аднакаранёвых словах.

Запішыце формы аднаго і таго ж слова. Выдзеліце ў іх канчаткі. Абзначце частку слова без канчатка знакам _____.

Частка слова без канчатка — гэта **аснова слова**.

111. Прачытайце.

Сцюжа, завея, снег, мароз, мяцеліца, лёд, снежкі, сумёт, холад, замаразкі, каток, ёлка.

Выпішыце словы, якія маюць нулявы канчатак. Выдзеліце ў іх канчатак і аснову.

Узор. Снег □, ...

112. Прачытайце тэкст. Чаму зімой дзецям успамінаецца лета? Якую назву можна даць тэксту?

Пасля паходаў у лес мама варыць варэнне. А мы пенкамі ла-суюемся ды слоікі закрываем. Слоік за слоікам хаваецца ў кухоннай шафе лета.

Зімнім вечарам наша сям'я збіраецца за сталом. Мама налівае чай у кубачкі, накладвае поўную талерачку варэння. Мы п'ём чай з варэннем і ўспамінаем летнія паходы. (Паводле М. Янчанкі.)

А слоік — невялікая шкляная або гліняная пасудзіна; рус. банка

Выпішыце з тэксту сказы з аднароднымі членамі. Да выдзеленых слоў падбярыце з тэксту іх формы. Абзначце канчатак і аснову ў выдзеленых словах.

Рм Раскажыце, якія зямні нарыхтоўкі робяць у вашай сям'і. Як вы дапамагаеце дарослым у гэтым?

Што яшчэ будзіць успаміны пра лета зямнай парой?

113. Прачытайце загадку. З літар, што «схаваліся» на ма-
люнку, складзіце і запішыце слова-адгадку. Выдзеліце ў ім
канчатак і аснову.

За акном крúпы
сыплюцца з н(е/я)беснай ступы.
Іх можна пазбіраць,
ды крупніку (не)згатаваць.

ард

У. Карызна.

А стúпа — драўляная пасудзіна, у якой таўкуць
што-небудзь таўкачом

крúпнік — крупяны́ суп

Спішыце, раскрываючы дужкі.

Знайдзіце ў загадцы аднакаранёвыя словы. Разбярыце
іх па саставе.

114. З апорай на малюнкi назавіце формы слоў, якія ад-
павядаюць схемам. Запішыце словы. Выдзеліце ў іх канчатак
і аснову.

_____ а

_____ і

_____ ая

_____ ыя

Вусна дапоўніце сказы патрэбнымі формамі слоў.

1. Верхавіну ёлкі ўпрыгожвала бліскучая На
небе ярка блішчаць

2. ... грудка снегіра нагадвае румяны яблык. Птуш-
кам падабаюцца ... ягады рабіны.

115. Прачытайце верш.

Першы снег

Пасыпа(у/ў) мяккі снег,
і раніцай сама
паклікала мяне
на вуліцу зіма.
Перш чым пайсці ў зіму,
я восень абдыму
і ліст пашлю в(е/я)сне:
«Прыходзь, як а(д/т)пачнеш!»
К. Камейша.

Спішыце, раскрываючы дужкі.
Абзначце аснову і канчатак у выдзеленых словах.

116. Вусна складзіце па падказках алгарытм вызначэння асновы ў слове *добры*.

1. Змяняем

Добры — добрыя, добрага, добраму, добрым.

2. Знаходзім і выдзяляем у слове □.

Добр[ы].

3. Частка слова без □ — гэта

Добр[ы].

117. Прачытайце словы. Па якіх прыметах іх можна размеркаваць на дзве групы?

Алеся, раса, Таня, краіна, Галя, школа, Насця, парта.

Запішыце словы ў два слупкі. Выдзеліце ў іх аснову і канчатак. Назавіце зычны гук, на які заканчваецца аснова.

Які канчатак маюць словы, аснова якіх заканчваецца на цвёрды зычны? На мяккі зычны?

Канчатак у слове залежыць ад таго, на які гук заканчваецца аснова.

берэ́т

118. Змяніце спалучэнні слоў па ўзоры.

Смачны салодкі яблык□ — смачныя салодкія яблыкі, прыгожы сіні берэ́т — ..., любімае зімняе свята — ..., вясёлая навагодняя песня —

Спішыце. Выдзеліце ў словах аснову і канчатак. Назавіце ў кожным слове апошні гук асновы, ахарактарызуйце яго. З выдзеленым спалучэннем слоў складзіце і запішыце сказ.

119. Прачытайце. Куды спяшаюцца маці з дачушкай?

Калі ласка, дзядзька **в**ец..**р**,
не здзімай ты мой **б**..**р**..**цік**.
Лепей хмары разгані,
за **р**..**кою** адпачні.
З **мамай** мы нясём **абе**.. .
Нас чакае хворы **дзе**.. .
Н. Галіноўская.

Выпішыце выдзеленыя словы. Устаўце прапушчаныя літары.

Абзначце ў запісаных словах канчатак і аснову. Назавіце ў кожным слове апошні гук асновы, ахарактарызуйце яго.

120. Прачытайце тэкст. Пра якіх чараўніц гаворыцца ў ім?

Чатыры сяброўкі

Жывуць на свеце чатыры чараўніцы. Яны сябруюць адна з адной, але разам сустракаюцца рэдка.

Першай прыходзіць на зямлю маладая прыгажуня ў светла-зялёнай сукенцы — Ляля. Яе валасы ўпрыгожаны пралескамі. Калі яна ідзе па палях і лясах, расцвітаюць кветкі, а дрэвы пакрываюцца маладымі лісцікамі.

Праз тры месяцы першая чараўніца перадае ўладу сваёй сяброўцы Цёці. Цёця вельмі прывабная, у цёмна-зялёнай сукенцы. На галаве ў яе — карона са спелага калосся. У час панавання гэтай чараўніцы паспяваюць ягады, наліваецца жыта, з'яўляюцца плады на дрэвах.

Зноў мінаюць тры месяцы, і Цёця саступае месца трэцяй сяброўцы. Яе завуць Талака. Апраўта яна ў залацістае адзенне. Галаву чараўніцы ўпрыгожвае вянок са стракатага лісця. З яе прыходам пачынаецца ўборка ўраджаю.

Праз тры месяцы на змену Талацэ прыходзіць чацвёртая чараўніца — Вёя. Яна апранута ў блакітную сукенку, усыпаную сняжынкамі. У валасах блішчыць ледзяная карона. Вёя нясе з сабой сцюжу, мяцеліцу. Яна накрывае зямлю белай коўдрай.

З года ў год **сяброўкі** чаргуюцца адна з адной, мяняюць усё на зямлі.

Вызначце тып тэксту. Складзіце і запішыце яго план. Назавіце словы, якія дапамагаюць звязаць сказы ў тэксце.

Якія з выдзеленых слоў з'яўляюцца формамі аднаго слова? Размяркуйце іх па групам. Запішыце кожную групу з новага радка. Абзначце ў формах слоў канчатак і аснову. У якіх формах слоў аснова заканчваецца на цвёрды зычны? На зацвярдзелы зычны? На мяккі зычны?

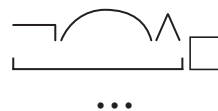
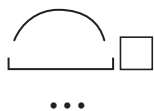
Рм Вусна перакажыце тэкст па плане. Выкарыстайце запісаныя формы слоў.

❖ Паслядоўна пералічыце месяцы года. Якія важныя святы мы адзначаем у кожным з іх?

Падумайце, уладаром якой пары года з'яўляецца міфалагічны персанаж Жыцень? За што яго шанавалі нашы продкі?

121. Запішыце словы ў тры слупкі так, каб іх будова адпавядала прапанаваным схемам.

Печ, запечак, печка; рака, рачны, зарэчны; соль, салёны, засолка.

Назавіце ў кожным слове апошні гук асновы, ахарактарызуйце яго. Падкрэсліце адпаведныя літары.

122. Прачытайце верш. Якую звычайку мае вожык? Чаму ён не хоча гуляць з дзяўчынкай?

Каця

У Ка..і добры вож..к,
а з ёй гуля..ь не хоча.
У вож..ка сто ножак,
так ноччу ён тупоча.
І Каця вож..ку крычыць,
што хоча но..кі палічы..ь.
П. Панчанка.

Спішыце, устаўляючы ў словы патрэбныя літары. Знайдзіце ў вершы формы аднаго і таго ж слова. Выдзеліце ў іх аснову і канчатак.

ПРАВЕРЦЕ СЯБЕ

Адкажыце на пытанні

1. Што такое аснова слова?
2. Якія часткі слова можна вылучыць у аснове?
3. Ахарактарызуйце апошні гук асновы ў словах *сястра, песня, вясна, хваля, правіла*. Ад чаго залежаць канчаткі ў словах?

Творчая хвілінка

Уявіце, што вы трапілі ў чароўны горад «Склад слова». Яго жыхарамі з'яўляюцца часткі слова. Вы сталі ўдзельнікамі спрэчкі частак слова. Кожная з іх даказвае астатнім, што яна самая галоўная, без яе ў слове або ў мове ніяк не абысціся. Выберыце адну з частак слова (прыстаўку, корань, суфікс, канчатак, аснову) і выступіце ад яе імя. Паспрабуйце даказаць, што выбраная частка слова вельмі важная.

НАЗОЎНІК

Змяненне назоўнікаў па склонах

Успомніце

Што вы ведаеце пра назоўнік?
Выкарыстайце схему.

Назоўнік (х т о? ш т о?)

*рака (яна, мая)
лес (ён, мой)
возера (яно, маё)*

*адзін — многа
рака — рэкі
лес — лясы*

*падышоў (д а ч а г о?) да возера
прысвяціў (ч а м у?) возеру
любаваўся (ч ы м?) возерам
купаўся (у ч ы м?) у возеры*

123. Прачытайце размову дзяўчынак па ролях.

Шэсць аднакласніц размаўлялі паміж сабой на перапынку.

Н а т а ш а. Да нас у клас **прыйдзе** новы вучань.

Р ы т а. Я яшчэ **не сустрэла** гэтага вучня.

Д а ш а. Я **падару** новаму вучню прыгожую закладку.

В а л я. А я ўжо **бачыла** вучня і яго бацькоў.

Т а н я. Мы абавязкова **пасябруем** з гэтым вучнем.

Марына. Мы **скажам** пры вучню, што наш клас вельмі дружны.

Формы якога назоўніка ёсць у кожным сказе? Вусна пастаўце да іх пытанні ад выдзеленых слоў.

Выпішыце са сказаў назоўнік *вучань* разам з тымі словамі, ад якіх ставілі да яго пытанні. Абазначце канчаткі ў формах назоўніка.

Узор: *прыйдзе* (х т о?) *вучань*
не сустрэла (к а г о?) ...

Змяненне назоўнікаў па пытаннях называецца змяненнем па склонах (скланеннем). У беларускай мове шэсць склонаў.

124. Разгледзьце табліцу. Прачытайце назвы склонаў, дапаможныя словы і скланавыя пытанні назоўнікаў.

Назоўны	(ёсць)	х т о? ш т о?	<i>вучань</i> ☐ <i>каманд</i> ☐
Родны	(няма)	к а г о? ч а г о?	<i>вучн</i> ☐ <i>каманд</i> ☐
Давальны	(даць)	к а м у? ч а м у?	<i>вучн</i> ☐ <i>камандз</i> ☐
Вінавальны	(бачыць)	к а г о? ш т о?	<i>вучн</i> ☐ <i>каманд</i> ☐
Творны	(ганарыцца)	к і м? ч ы м?	<i>вучн</i> ☐ <i>каманд</i> ☐
Месны	(сумаваць)	(па) к і м? (па) ч ы м?	(па) <i>вучн</i> ☐ (па) <i>камандз</i> ☐

?! Чаму ў кожнага склону два склонавыя пытанні, а не адно? Назоўнікі якога склону не ўжываюцца без прыназоўнікаў? Выкарыстайце дапаможныя словы і праскланяйце назоўнік *сшытак*.

Узор: Н. *ёсць* (ш т о?) *сшытак*

Р. ...

Д. ...

В. ...

Т. ...

М. ...

125. Прачытайце спалучэнні слоў. Вусна пастаўце пытанні да назоўнікаў і вызначце іх склон. Карыстайцеся падказкай.

Свеціць сонейка, грэецца пад сонейкам, дзякуем сонейку, няма сонейка, засумаваці па сонейку, убачыў сонейка.

Расце дрэва, расце на дрэве, зляцеў з дрэва, схаваўся пад дрэвам, пілаваў дрэва, дапамагчы дрэву.

Падказка: *свеціць* (х т о? ш т о?) *сонейка* (Н.)

няма (ч а г о?) *сонейка* (Р.)

убачыў (к а г о? ш т о?) *сонейка* (В.)

126. Прачытайце тэкст. Пра што даведаўся Рыгорка з пісьма старэйшага брата? Чаму быў рады малодшы брат?

Салдацкае пісьмо

Брат Рыгоркі служыць на граніцы. Сёння хлопчык атрымаў ад яго пісьмо. Брат напісаў пра свайго сабаку Тора, з якім ён ахоўвае граніцу.

Сабака ўжо некалькі разоў дапамагаў гаспадару выканаць заданне камандзіра. Брат нават атрымаў узнагароду.

У канцы пісьма было напісана: «Я пазнаёмлю цябе з Торам, калі ты з бацькамі наведаеш мяне».

Хлопчык радаваўся пісьму, перачытваў яго раз за разам. Рыгорка ўжо чакаў гэтай сустрэчы.

Пастаўце пытанні ад выдзеленых слоў да розных форм назоўнікаў *Рыгорка, пісьмо, сабака*.

Выпішыце са сказаў гэтыя назоўнікі разам са словамі, ад якіх ставілі пытанні. Вызначце склон назоўнікаў.

Узор. Брат (к а г о?) Рыгоркі (Р.), ...

Рм Раскажыце пра вашых сваякоў, якія служаць або служылі ў арміі. Чаму служба ў арміі — ганаровы абавязак кожнага мужчыны?

127. Прачытайце скорагаворку.

Паклікаў Рыгорка Ягорку на горку,
добра з Рыгоркам на горцы Ягорку. (М. Пазнякоў.)

Вусна пастаўце пытанні ад выдзеленых слоў да назоўнікаў. Вызначце склон назоўнікаў.

128. Дапоўніце сказы патрэбнымі формамі назоўніка *коцік*. Вусна пастаўце да іх пытанні ад выдзеленых слоў.

У Андрэйкі з'явіўся прыгожы Хлопчык вельмі ўзрадаваўся Ён заўсёды гуляе з Хлопчык

корміць ... малаком і мясам. Мама часта **купляе** для ... свежую рыбку. У школе Андрэйка часта **сумуе** па

Запішыце сказы. Абазначце склон назоўніка *коцік*.

129. Вусна дапоўніце спалучэнні слоў назоўнікам *паштальён* у патрэбным склоне. Вызначце склон назоўніка.

Сустрэлі (к а г о?) ..., дзякавалі (к а м у?) ..., пагаварыла (з к і м?) з ..., не было (к а г о?) ..., гаварылі (п р ы к і м?) пры

З адным спалучэннем слоў на выбар складзіце сказ.

130. Прачытайце. Формы якога назоўніка ёсць у кожным сказе? Вусна пастаўце да іх пытанні.

Учора Алегу прыйшла тэлеграма ад дзядзькі. Хлопчык ніколі яшчэ не атрымліваў тэлеграмы. Ён вельмі ўзрадаваўся тэлеграме. У тэлеграме было кароткае віншаванне з днём нараджэння. Імяніннік перачытваў тэлеграму некалькі разоў. Алег не расставіўся з тэлеграмай цэлы дзень.

тэлеграма

Выпішыце са сказаў гэты назоўнік разам са словамі, ад якіх ставілі пытанні. Вызначце склон назоўніка, абазначце канчаткі.

Узор. *Не расставіўся* (з ч ы м?) з тэлеграм ай (Т.), ...

Выпішыце сказ, у якім назоўнік *тэлеграма* з'яўляецца дзейнікам. У якім склоне ўжыты гэты назоўнік у сказе?

Назоўнік у назоўным склоне з'яўляецца ў сказе дзейнікам: Пашталёўн прынёс газету і паштоўку.

131. Вусна складзіце па падказках алгарытм вызначэння склону назоўнікаў у сказе.

1. Знаходзім у сказе _____ і _____ .
Унучка павіншавала бабулю са святам.

2. Назоўнік *унучка* з'яўляецца дзейнікам, стаіць у ... склоне.

3. Знаходзім у сказе слова, ад якога паставім пытанне

каго?

↓

Унучка павіншавала бабулю са святам.

4. Па пытанні вызначаем

В.

Унучка павіншавала бабулю са святам.

5. Знаходзім у сказе слова, ад якога паставім пытанне

з чым?

↓

Унучка павіншавала бабулю са святам.

6. Па пытанні вызначаем

Т.

Унучка павіншавала бабулю са святам.

РМ З чым яшчэ людзі віншуюць адзін аднаго? Каго вы нядаўна віншавалі? Як вы гэта рабілі? З чым нядаўна віншавалі вас?

132. Прачытайце верш. Вызначце склон назоўнікаў.

Пры яліне, пры бярозе,
у пушчанскім гушчары,
у глухой бярлозе
моцна спіць мядзведзь стары.

В. Жуковіч.

Назавіце ў сказе дзейнік і выказнік. Раствлумачце правапіс выдзеленых літар.

Творчая хвілінка

На гербе якога горада Беларусі адлюстраваны мядзведзь? Чаму? Апішыце словамі гэты герб. Пры неабходнасці знайдзіце патрэбныя звесткі ў інтэрнэце.

133. З асобных слоў складзіце і запішыце сказы. Падкрэсліце ў іх дзейнік і выказнік.

1) Ціснуў, з, раніцы, мароз; 2) пары́пваў, пад, нагамі, снег; 3) сонца, лесу, з-за, яркае, паказалася; 4) святло, заліло, халоднае, вёску.

Вызначце склон назоўнікаў.

134. Спішыце тэкст, раскрываючы дужкі. Пастаўце, дзе трэба, коскі паміж аднароднымі членамі сказа.

Віхор наляцеў на (ліпка). Дрэва густа зашумела. На (зямля) пасыпалася насенне. Вецер падхапіў адно зярнятка і панёс над (зямля). Потым віхор сціх. Зярнятка апусцілася на (зямля). Яно схавалася ў (шчылінка) заснула да (вясна). (Паводле Л. Арабей.)

Абзначце склон назоўнікаў.

Тры скланенні назоўнікаў

135. Разгледзьце табліцу.

Склон	1-е скланенне	2-е скланенне	3-е скланенне
	ж. р., канчаткі <i>-а, -я</i>	м. р., нулявы ☐ ; н. р., канчаткі <i>-о, -е, -а, -ё</i>	ж. р., нулявы ☐
Н.	мам ☐ а, дын ☐ я	грак ☐ , пол ☐ е	мыш ☐ , соль ☐
Р.	мам ☐ ы, дын ☐ і	грак ☐ а, пол ☐ я	мыш ☐ ы, сол ☐ і
Д.	мам ☐ е, дын ☐ і	грак ☐ у, пол ☐ ю	мыш ☐ ы, сол ☐ і
В.	мам ☐ у, дын ☐ ю	грак ☐ а, пол ☐ е	мыш ☐ , соль ☐
Т.	мам ☐ ай, дын ☐ яй	грак ☐ ом, пол ☐ ем	мышш ☐ у, солл ☐ ю
М.	(пры) мам ☐ е, (у) дын ☐ і	(пры) грак ☐ у, (у) пол ☐ і	(пры) мыш ☐ ы, (у) сол ☐ і

Вызначце род назоўнікаў у першым (другім, трэцім) слупку. Назавіце іх канчаткі ў назоўным склоне. Параўнайце канчаткі назоўнікаў з розных слупкоў у адным і тым жа склоне.

У якія слупкі табліцы трэба размясціць словы *зерне, ноч, карта*? Вусна праскланяйце іх з апорай на словы адпаведнага слупка.

?! Якія назоўнікі ў беларускай мове адносяцца да 1-га скланення? Да 2-га скланення? Да 3-га скланення?

У залежнасці ад склонавых канчаткаў большасць назоўнікаў адносіцца да 1, 2 або 3-га скланення. Тып скланення вызначаецца па назоўным склоне адзіночнага ліку.

Да 1-га скланення адносяцца назоўнікі жаночага роду з канчаткамі *-а, -я*: *вад[а], зямл[я]*.

Да 2-га скланення адносяцца назоўнікі мужчынскага роду з нулявым канчаткам (*конь[]*), назоўнікі ніякага роду з канчаткамі *-о, -ё, -а, -е*: *акн[о], кап'[ё], возер[а], пол[е]*.

Да 3-га скланення адносяцца назоўнікі жаночага роду з нулявым канчаткам: *радасць[], печ[]*.

136. Прачытайце словы. Размяркуйце іх на тры групы з улікам тыпу скланення. Запішыце словы ў тры слупкі.

Неба, лодка, месяц, медзь, ліхтарык, мыш, рыба, ноч, водбліск, дзень, печ, зорка, хваля, гусь, хмара.

Назоўнікамі 2-га скланення дапоўніце прапанаваны тэкст і запішыце яго. Пры неабходнасці змяніце форму склону назоўнікаў.

Ранішняя зара

У ... мільгацелі буйныя зоркі. Свяціў Ён нагадваў сярэбраны

Але вось над лесам пачало пакрыху яснець Хмаркі паступова наліваліся ... ранішняй зары. Гэта нараджаўся новы
(Паводле Я. Галубовіча.)

137. Вусна складзіце па падказках алгарытм вызначэння тыпу скланення назоўніка.

1. Знаходзім

Павеяла свежасцю.

2. Ставім яго ў форму ... ліку ... склону.

Свежасцю → свежасць.

3. Вызначаем ... назоўніка і .

Свежасць (яна, мая) — ж. р.

4. Па родзе назоўніка і вызначаем

Свежасць (3-е скл.).

138. Прачытайце прыказкі. Калі так гавораць?

1. **Кашы** маслам **не** сапсуеш. 2. **Масла** з **вадою** **не** змяшаеш.

Растлумачце правапіс выдзеленых літар і слоў.

Запішыце адну прыказку па памяці. Знайдзіце ў ёй назоўнікі. Зверху пазначце тып скланення.

139. Падбярыце слова з трох літар, якое можа быць заканчэннем першага слова і пачаткам другога.

л і с а р

к к а

б а р н о

з д к а

ш ч ы л е

Словы для даведкі: сук, аса, гол, Ала.

Да якога тыпу скланення адносяцца словы з першага слупка? З другога слупка?

140. Прачытайце верш. Які настрой у ім перадаецца?

Вось дык спорт

Калі ты, крот,
так любіш спорт,
ідзі на поле
ці на kort.
А то парыў
увесь гарод
за ноч:
устанавіў рэкорд.

С. Валодзька.

Спішыце. Вызначце тып скланення назоўнікаў.

❖ Падкрэсліце ў назоўніках літары, правапіс якіх трэба правяраць.

Назоўнікі 1-га скланення, іх канчаткі

141. Прачытайце назоўнікі. Да якога тыпу скланення яны адносяцца? Вызначце аснову ў кожным назоўніку. Назавіце апошні зычны асновы.

Мама, вышыня, бабуля, гара, рака, краіна, шырыня, песня, раніца, мукá, нага, касá, нара, вольха.

Запішыце назоўнікі ў чатыры слупкі па ўзоры.

Узор:	аснова на цвёрды зычны	аснова на мяккі зычны	аснова на зацвярдзелы зычны	аснова на г, к, х
	<u>ліса</u>	<u>вышыня</u>	<u>гара</u>	<u>рака</u>

142. Разгледзьце таблицу. Параўнайце канчаткі назоўнікаў 1-га скланення ў розных склонах.

Склон	Аснова			
	на цвёрды зычны	на мяккі зычны	на зацвярдзелы зычны	на г, к, х
Н.	ліс <input type="text" value="а"/>	бабул <input type="text" value="я"/>	гар <input type="text" value="а"/>	рак <input type="text" value="а"/>
Р.	ліс <input type="text" value="ы"/>	бабул <input type="text" value="і"/>	гар <input type="text" value="ы"/>	рак <input type="text" value="і"/>
Д.	ліс <input type="text" value="е"/>	бабул <input type="text" value="і"/>	гар <input type="text" value="ы"/>	рац <input type="text" value="э"/>
В.	ліс <input type="text" value="у"/>	бабул <input type="text" value="ю"/>	гар <input type="text" value="у"/>	рак <input type="text" value="у"/>
Т.	ліс <input type="text" value="ой"/> (<input type="text" value="-ою"/>)	бабул <input type="text" value="яй"/> (<input type="text" value="-яю"/>)	гар <input type="text" value="ой"/> (<input type="text" value="-ою"/>)	рак <input type="text" value="ой"/> (<input type="text" value="-ою"/>)
М.	(пры) ліс <input type="text" value="е"/>	(пры) бабул <input type="text" value="і"/>	(на) гар <input type="text" value="ы"/>	(у) рац <input type="text" value="э"/>

У якіх склонах назоўнікі 1-га скланення маюць аднолькавыя канчаткі? У якім склоне назоўнікі маюць два варыянты канчаткаў? У формах якога назоўніка ў корані адбываецца чаргаванне **к—ц**?

Вусна праскланяйце назоўнікі *каса, песня, нара, мука́*. Выкарыстайце ўзор скланення слоў, прапанаваны ў тэблiцы (*каса* → *ліса*, *песня* → *бабуля*, *нара* → *гара*, *мука́* → *рака*).

Канчатак назоўніка залежыць ад націску і ад таго, на які гук заканчваецца аснова.

143. Прачытайце прыказкі. Чаму так гавораць?

1. Адвага гарады бярэ. 2. Бой адвагу любіць.

Спішыце. Знайдзіце ў прыказках назоўнік 1-га скланення. Вызначце склон гэтага назоўніка ў кожнай з прыказак. Абзначце ў ім канчаткі.

вўліца

144. Прачытайце тэкст. Падзеі якога часу апісваюцца ў ім? Чаму сабака пайшоў за байцамі? Як ён дапамагаў ім у барацьбе з ворагамі?

Адважны

Гэта было ў час наступлення. Мы ішлі па вуліцы адной вёскі. Да мяне прывязаўся вялікі сабака. Чаму ён выбраў менавіта мяне? Ды таму, што я першы кінуў яму кавалак хлеба. Думаў, што сабака правядзе нас да аселіцы і вернецца. Але ён не адстаў, пайшоў разам з намі.

Звер прыжыўся ў нашай роце. Мы назвалі яго Адважны. Ён навучыўся адрозніваць сваіх ад фашыстаў, хадзіў на баявую ахову. Адважны не раз вырастоўваў салдат ад смерці. *(Паводле І. Муравейкі.)*

асэліца — месца вакол паселішча

Выпішыце выдзеленыя сказы, падкрэсліце назоўнікі 1-га скланення. Вызначце іх склон, абазначце канчаткі.

❖ Якія выпадкі выратавання людзей жывёламі вы ведаеце? Пры неабходнасці запытайцеся пра гэта ў старэйшых або знайдзіце патрэбныя звесткі ў інтэрнэце.

145. Да якога скланення адносіцца назоўнік *школа*? Далучыце яго да прапанаваных дзеясловаў. Выкарыстайце, калі трэба, прыназоўнікі.

дзякуем ...			
падышоў ...		<i>каля</i>	
спыніўся ...	→	<i>да</i>	→
працуе ...		<i>на</i>	школа
ганарымся ...		<i>у</i>	
сумуем ...			

Запішыце спалучэнні слоў, якія атрымаліся. Выдзеліце канчаткі ў розных формах слова *школа*. Вызначце яго склон.

Узор. *Дзякуем* (ч а м у?) *школ*e (Д.), ...

З адным спалучэннем слоў на выбар вусна складзіце сказ.

146. Прачытайце. Пастаўце слова ў дужках у тую ж форму, што і выдзеленае слова.

1. Няма смачнейшай **вадзіцы**, як з роднай (*крыніца*).
2. Гаспадарлівы ні **сцюжы**, ні (*спёка*) не баіцца.
3. **Ядú** на заўтра адкладзі, а (*справа*) сёння зрабі.

4. Гультай за **работу** — мазоль за (*рука*). 5. Рыбка ў **рацэ**, ды не ў (*рука*). 6. Бусел глядзіць на **ваду**, а ўглядаецца пад (*вада*).

Запішыце прыказкі. Вызначце склон назоўнікаў 1-га скланення. Абзначце ў іх канчаткі.

Назоўны, родны і вінавальны склоны

147. Прачытайце спалучэнні слоў і сказы. Знайдзіце ў іх назоўнікі. Да якога тыпу скланення яны адносяцца?

Прыбегла казуля.
падрыхтавалі для казулі
пачаставалі казулю

Пачалася завіруха.
гулялі пасля завірухі
люблю завіруху

Вызначце склон назоўнікаў і назавіце канчаткі.

Якія канчаткі маюць назоўнікі 1-га скланення ў назоўным склоне? У родным склоне? У вінавальным склоне?

Назоўнікі 1-га скланення ў назоўным склоне маюць канчаткі **-а, -я**; у родным склоне — **-ы, -і**; у вінавальным склоне — **-у, -ю**.

148. Прачытайце загадку. З літар, што «схаваліся» на малюнку, складзіце адгадку.

З галінк.. на галінк..
скача, як для пацех..
спрытна грыбы збірае,
лузгае арэхі.

У. Карызна.

Спішыце загадку. Дапішыце ў словы патрэбныя канчаткі. Вызначце склон назоўнікаў 1-га скланення. Абазначце ў іх канчаткі.

Запішыце назоўнік-адгадку. Вызначце яго скланенне. Утварыце формы роднага і вінавальнага склонаў гэтага назоўніка.

Творчая хвілінка

Дзе ў Беларусі знаходзіцца Музей вавёркі? Што там можна ўбачыць? Пры неабходнасці знайдзіце патрэбныя звесткі ў інтэрнэце.

149. Складзіце спалучэнні слоў па схемах і запішыце іх.

Дзеяслоў + назоўнік у Р. с.	Дзеяслоў + назоўнік у В. с.
жартаваць з <ul style="list-style-type: none"> (дзяўчынка) (сястрычка) (Тамара) (Каця) 	даглядаць <ul style="list-style-type: none"> (унучка) (яблыня) (пасека) (жывёла)

З адным спалучэннем слоў на выбар прыдумайце сказ.

Будзьце ўважлівыя!

у беларускай мове
жартаваць з унучкі
даглядаць бабулю

у рускай мове
подшучивать над внучкой
ухаживать за бабушкой

150. Прачытайце тэкст. Назоўнікі ў дужках пастаўце ў патрэбным склоне. Як утвараюцца сняжынкi? Дайце назву тэксту.

На тваю (рукавічка) лёгла (сняжынка). Табе стала цікава: адкуль прыляцела маленькая ледзяная

(зорачка)? Можа, з царства самой Снежнай (каралева)?

Вучоныя даказалі, што сняжынкі ўтвараюцца не з (вада), а з (па́ра). Яе ўтрымлівае паветра. (Пара) падымаецца высока ў неба. Там яна ператвараецца ў маленькія льдзінкі. Ільдзінкі сутыкаюцца і чапляюцца адна за адну. Потым яны падаюць на (зямля) прыгожымі зорачкамі. Менавіта такая (зорачка) легла табе на (далонька). (Па матэрыялах часопіса «Вясёлка».)

Запішыце выдзеленыя сказы. Вызначце склон назоўнікаў адзіночнага ліку 1-га скланення. Абазначце ў іх канчаткі.

Рм Вусна апішыце сняжынкі. Выкарыстайце патрэбныя прыметнікі з прапанаваных: *белыя, мяккія, прыгожыя, цёплыя, іскрыстыя, дужыя, лёгкія, шырокія, бязважкія, маленькія, крохкія.*

151. З асобных слоў складзіце і запішыце сказы. Змяніце, калі неабходна, формы слоў.

1) Аліна, са, вярталася, школа; 2) дзяўчынка, з, спуцілася, горка, і, сваю, на, вуліца, выйшла; 3) яшчэ, убачыла, здалёк, Аліна, бабуля; 4) яна, дарожка, каля, падмятала, хата; 5) унучка, да, падбегла, бабуля, абняла, яе, за, шыя.

Вызначце склон назоўнікаў 1-га скланення. Абазначце ў іх канчаткі.

❖ Падкрэсліце дзейнік і выказнік у сказах з аднароднымі членамі.

Давальны і месны склони

152. Прачытайце спалучэнні слоў. Вызначце склон назоўнікаў, назавіце іх канчаткі.

радаваўся (ч а м у?) размове
падзякаваў (к а м у?) бабулі
парадаваўся (ч а м у?) сустрэчы
дараваў (к а м у?) дачцэ

пачуў (у ч ы м?) у размове
сумаваў (п а к і м?) па бабулі
быў (н а ч ы м?) на сустрэчы
засумаваў (п а к і м?) па дачцэ

Якія канчаткі маюць назоўнікі 1-га скланення ў давальным і месным склонах?

153. Прачытайце назоўнікі 1-га скланення. Вызначце ў іх аснову. Ахарактарызуйце апошні гук асновы.

Крама, песня, вёска, рака, нага, нара.

Пастаўце назоўнікі ў форму давальнага склону па ўзоры.

<i>крама</i> — <i>краме</i>	<i>песня</i> — <i>песні</i>	<i>нага</i> — <i>назе</i>
<i>сцяна</i> — ...	<i>вішня</i> — ...	<i>страха</i> — ...
<i>лямпа</i> — ...	<i>зямля</i> — ...	<i>кніга</i> — ...
<i>вёска</i> — <i>вёсцы</i>	<i>рака</i> — <i>рацэ</i>	<i>нара</i> — <i>нары</i>
<i>коска</i> — ...	<i>рука</i> — ...	<i>сястра</i> — ...
<i>міска</i> — ...	<i>мука</i> — ...	<i>дача</i> — ...

Запішыце пары слоў. Выдзеліце канчаткі ў назоўніках у давальным склоне.

Назоўнікі 1-га скланення ў давальным і месным склонах маюць аднолькавыя канчаткі **-е, -і, -ы, -э**.

Назоўнікі з асновай	Канчаткі
на цвёрды зычны і на г, х	-е (лямп е , страс е , наз е)
на мяккі зычны	-і (песн і)
на зацвярдзелы зычны	-ы (нар ы)
на к пад націскам	-э (рац э)
не пад націскам	-ы (міц ы)

Апошнія зычныя асновы могуць чаргавацца:
г → з, х → с, к → ц.

154. Прачытайце верш. Назавіце ў ім словы з памяншальна-ласкавым значэннем. Чаму аўтар часта выкарыстоўвае іх?

Ксюша

Ксюшачка, Ксюшачка,
вось табе падушачка.
Дарагой маёй дзяўчынцы
падбіралі па пярынцы
тыя гусі белыя,
што па лузе бегалі.
Ты заснеш, ты заснеш
на сваёй падушачцы.
І не думай у сне
з гусаком падужацца.

П. Панчанка.

Выпішыце выдзеленыя дзеясловы разам з назоўнікамі адзіночнага ліку, якія залежаць ад іх. Пастаўце пытанні ад дзеясловаў да назоўнікаў. Вызначце склон гэтых назоўнікаў, выдзеліце канчаткі.

Узор. Падбіралі (п а ч ы м?) на пярэньц^ы (М.), ...

155. Прачытайце тэкст. Назоўнікі ў дужках пастаўце ў патрэбную форму. Якімі суседзямі былі сарока і сава? Чаму?

Суседзі

Сарока і сава — суседзі.

Жывуць яны на адной (сасна): сава ў дупле, а сарока на (верхавіна).

Увечары, калі сарока спаць кладзецца, сава прачынаецца. **Яна крычыць усю ноч, не дае спаць (суседка).**

— Я ж табе адплачу, — злуецца сарока. — Хай толькі дзень настане.

Уранку сава залазіць у дупло. **Тады сарока ўзнямае такі шум, што беднай (сава) хоць вушы затыкай.**

І такая калатня ў іх кожны дзень і кожную ноч.

— Ну і суседзі! — смяюцца жыхары лесу. (Паводле В. Хомчанкі.)

А **калатня** — спрэчка, якая суправаджаецца крыкам, шумам

Запішыце выдзеленыя сказы. Знайдзіце ў іх назоўнікі 1-га скланення. Вызначце іх склон, абазначце канчаткі.

Рм Раскажыце, як паводзяць сябе добрыя суседзі.

156. Прачытайце верш. Якую песню спявалі хвалі для чайкі?

Чайка і хвалі

Хвалі чайку калыхалі,
песню птушцы (*на*)пявалі:
— Люлі-люлі, (*за*)сынай
і прысні марскі наш край,
параходы, караблі,
люлі, люленькі-люлі.
Чайка слухала — (*не*)спала:
рыбу (*ў*)хвалях (*вы*)глядала.
Н. Галіноўская.

Спішыце, раскрываючы дужкі. Вызначце склон назоўнікаў адзіночнага ліку 1-га скланення. Выдзеліце ў іх канчаткі.

Творны склон

157. Прачытайце спалучэнні слоў. Вызначце склон назоўнікаў 1-га скланення, назавіце іх канчаткі.

сустрэўся з сястрой
ганаруся краінай
захапіліся гульнёй
пачаставала дыняй

сустрэўся з сястрою
ганаруся краінаю
захапіліся гульнёю
пачаставала дыняю

Якія варыянты канчаткаў маюць назоўнікі 1-га скланення ў творным склоне? Якія канчаткі пішуцца пад націскам? Якія канчаткі пішуцца не пад націскам?

158. Прачытайце назоўнікі 1-га скланення. Вызначце ў іх аснову. Ахарактарызуйце апошні гук асновы.

Сасна, каша, скрыня, зямля.

Пастаўце назоўнікі ў форму творнага склону па ўзоры.

Сасна — *сасной, сасною*; старана — ...; навіна́ —

Радзіма — *Радзімай, Радзімаю*; балерына — ...;
каша —

Чысціня — *чысцінёй, чысцінёю*; зямля — ...; дабрыня —

Песня — *песняй, песняю*; гаспадыня — ...; скрыня —

Запішыце словы. Выдзеліце канчаткі ў назоўніках у творным склоне.

балеры́на

Назоўнікі 1-га скланення ў творным склоне маюць варыянты канчаткаў *-ой (-ою)*, *-ёй (-ёю)*, *-ай (-аю)*, *-яй (-яю)*.

Назоўнікі з асновай	Канчаткі
на <i>цвёрды</i> і <i>зацвёрдзелы</i> зычны	пад націскам <i>-ой (-ою)</i> (кар <i>ой</i> , кар <i>ою</i>) не пад націскам <i>-ай (-аю)</i> (каш <i>ай</i> , каш <i>аю</i>)
на <i>мяккі</i> зычны	пад націскам <i>-ёй (-ёю)</i> (зямл <i>ёй</i> , зямл <i>ёю</i>) не пад націскам <i>-яй (-яю)</i> (скрын <i>яй</i> , скрын <i>яю</i>)

159. Прачытайце верш. Дапоўніце яго слоўнікавым словам у патрэбнай форме. Пра што марыць Ірына? Над чым яна працуе?

Балерына

На пальчыках ходзіць Ірына.

Ёй хочацца стаць

А кот-балетмайстар вурчыць:

— Вучыся нячутна хадзіць,

як Мурка, суседка мая,

мур-мур... і, вядома, як я.

Н. Галіноўская.

Знайдзіце ў тэксце назоўнікі 1-га скланення. Утварыце ад іх форму творнага склону. Выкарыстайце варыянты канчаткаў.

Спішыце выдзеленыя сказы. Вызначце склон назоўнікаў 1-га скланення, абазначце канчаткі.

Рм Раскажыце, чаму вы хочаце навучыцца ў будучым.

160. Прачытайце тэкст. Назоўнікі ў дужках пастаўце ў патрэбную форму. Вызначце іх склон.

На кухні прыемна пахла ежай. Мама з (*Таня*) прыгатавалі вячэру. Пасярод стала ўзвышалася вялікая міска з (*бульба*). На талерцы ляжалі бутэрброды з (*каўбаса*) з (*рыба*). Яны былі ўпрыгожаны (*пятрушка*) зялёнай (*цыбуля*).

Спішыце, пастаўце патрэбныя знакі прыпынку ў сказах з аднароднымі членамі. Абазначце канчаткі ў назоўніках 1-га скланення ў творным склоне.

161. Прачытайце. Пастаўце назоўнікі ў дужках у форму творнага склону.

1. Не спяшайся языком, а спяшайся (*справа*).
2. За (*вада*) і саломінка паплыве. 3. З добрай (*песня*) жыць весялей.
4. Лепей хлеб з (*вада*), як пірог і мёд з (*бяда*).
5. І пад белаю (*кашуля*) душа бывае брудная.
6. Хадзі прастай (*дарога*), то не заблудзіш.

Запішыце прыказкі. Абазначце канчаткі ў назоўніках 1-га скланення ў творным склоне.

Назоўнікі 2-га скланення, іх канчаткі

162. Прачытайце назоўнікі. Да якога тыпу скланення яны адносяцца? Вызначце аснову ў кожным назоўніку. Назавіце апошні зычны асновы.

Горад, вучань, лось, гай, палец, дождж, ранак, нос, гоць, конь, чай, плывец, мантаж, ельнік, пірог, мох, сон, дом, прамень, рог, урач.

ПЛЫВЕ́Ц

Запішыце назоўнікі ў чатыры слупкі па ўзоры.

Узор:	аснова на цвёрды зычны	аснова на мяккі зычны	аснова на зацвярдзелы зычны	аснова на г, к, х
	<u>горад</u>	<u>вучань</u>	<u>палец</u>	<u>ранак</u>

163. Разгледзьце табліцу. Параўнайце канчаткі ў назоўніках 2-га скланення мужчынскага роду ў розных склонах.

СКЛОН	М. р., нулявы □ з асновай			
	на цвёрды зычны	на мяккі зычны	на зацвяр- дзелы зычны	на г, к, х
Н.	горад □	вучань □, гай □	дождж □	ранак □
Р.	горад □а	вучн □я, га □ю	даждж □у	ранк □у
Д.	горад □у	вучн □ю, га □ю	даждж □у	ранк □у
В.	горад □	вучн □я, гай □	дождж □	ранак □
Т.	горад □ам	вучн □ем, га □ем	даждж □ом	ранк □ам
М.	(у) горадз □е	(пры) вучн □ю, (у) га □і	(на) даждж □ы	(у) ранк □у

Калі супадаюць канчаткі ў назоўніках мужчынскага роду ў назоўным і вінавальным склонах? У родным і вінавальным склонах?

Вусна праскланяйце назоўнікі *нос, госць, чай, мантаж, ельнік*. Выкарыстайце ўзор скланення слоў, прапанаваны ў табліцы (*нос* → *горад*, *госць* → *вучань*, *чай* → *гай*, *мантаж* → *дождж*, *ельнік* → *ранак*).

Калі назоўнік мужчынскага роду 2-га скланення адказвае на пытанне **х т о?**, то ён мае аднолькавыя канчаткі ў формах **роднага і вінавальнага** склонаў. Калі ён адказвае на пытанне **ш т о?**, то мае аднолькавыя канчаткі ў формах **назоўнага і вінавальнага** склонаў.

164. Прачытайце. Выпішыце тыя сказы, у якіх выдзеленыя назоўнікі з'яўляюцца дзейнікамі. Пазначце склон гэтых назоўнікаў. Абазначце ў іх канчаткі.

1. Учора настаўнік і дзеці залілі **каток** каля школы. **Каток** іскрыўся пад яркім сонцам. 2. **Хакей** падабаецца і дарослым, і дзецям. Цэлы дзень хлопчыкі гулялі ў **хакей**. 3. **Снег** засыпаў каток. Хлопчыкі ўбралі **снег** з катка.

У якім склоне ўжыты выдзеленыя словы ў астатніх сказах?
?! Як можна адрозніць формы назоўнага і вінавальнага склонаў назоўнікаў 2-га скланення ў сказах?

165. Прачытайце верш. Якія словы ўжыты ў ім у пераносным значэнні?

Зіма

Паб..ліла зімка ле..
паб..ліла поле.
І маро.. на шыбы ўзле..
ве..ер заскуголіў.

М. Маскевіч.

Спішыце верш, устаўляючы патрэбныя літары. Вызначце склон выдзеленых назоўнікаў.

166. Запішыце спалучэнні слоў. Вызначце ў іх склон назоўнікаў 2-га скланення.

Прывіталі госця, сумка госця; сустрэлі хакеіста, форма хакеіста; кармушка для снегіра, убачылі снегіра; напалохалі зайца, лапка зайца.

?! Карыстаючыся падказкай, растлумачце, як вызначыць склон гэтых назоўнікаў.

Падказка: *прывіталі (к а г о?) госця — прывіталі*
В. В.
(к а г о?) маму → госця;
Р. Р.
сумка (к а г о?) госця — сумка (к а г о?) мамы → госця.

167. Прачытайце і адгадайце загадку.

Дзед пад Новы год
водзіць з намі карагод,
і спявае,
і смяецца...
Ну а як
той дзед
завецца?

А. Зэкаў.

Спішыце. Знайдзіце ў вершы назоўнікі 2-га скланення, вызначце іх склон.

❖ Падкрэсліце ў словах літары, правапіс якіх трэба правяраць. Вусна падбярыце правярочныя словы.

168. Прачытайце назоўнікі. Да якога тыпу скланення яны адносяцца? Вызначце аснову ў кожным назоўніку. Назавіце апошні зычны асновы.

Акно, жыццё, каменне, возера, рэха, вясло, воблака, голле, падарожжа, варэнне, дупло, зацішша.

Запішыце назоўнікі ў чатыры слупкі па ўзоры.

Узор:	аснова на цвёрды зычны <u>акно</u> ...	аснова на мяккі зычны <u>жыццё</u> ...	аснова на зацвярдзелы зычны <u>возера</u> ...	аснова на г, к, х <u>рэха</u> ...
--------------	--	--	---	--

169. Разгледзьце табліцу. Параўнайце канчаткі ў назоўніках 2-га скланення ніякага роду ў розных склонах.

Склон	Н. р., канчаткі <i>-о, -е, -а, -ё</i> з асновай			
	на цвёрды зычны	на мяккі зычны	на зацвяр- дзелы зычны	на г, к, х
Н.	акн <u>о</u>	каменн <u>е</u>	возер <u>а</u>	рэх <u>а</u>
Р.	акн <u>а</u>	каменн <u>я</u>	возер <u>а</u>	рэх <u>а</u>
Д.	акн <u>у</u>	каменн <u>ю</u>	возер <u>у</u>	рэх <u>у</u>
В.	акн <u>о</u>	каменн <u>е</u>	возер <u>а</u>	рэх <u>а</u>
Т.	акн <u>ом</u>	каменн <u>ем</u>	возер <u>ам</u>	рэх <u>ам</u>
М.	(на) акн <u>е</u>	(на) каменн <u>і</u>	(на) возер <u>ы</u>	(у) рэх <u>у</u>

У якіх склонах назоўнікі 2-га скланення ніякага роду маюць аднолькавыя канчаткі?

Вусна праскланяйце назоўнікі *вясло, варэнне, падарожжа, воблака*. Выкарыстайце ўзор скланення слоў, прапанаваны ў табліцы (*вясло* → *акно*, *варэнне* → *каменне*, *падарожжа* → *возера*, *воблака* → *рэха*).

Назоўнікі ніякага роду 2-га скланення маюць аднолькавыя канчаткі ў формах назоўнага і вінавальнага склонаў.

170. Прачытайце. Чаму так гавораць?

1. **Добрае** слова **не** забываецца. 2. **Сказанага** слова ніхто **за хвост не** зловіць. 3. **Кожны чалавек** памятае **добрае** слова.

Растлумачце правапіс выдзеленых літар і слоў. Вызначце склон назоўнікаў 2-га скланення.

Запішыце па памяці адзін сказ на выбар.

171. Прачытайце скорагаворку. Навучыцеся хутка і правільна яе вымаўляць.

Возера маро.. ільдом накры..,
нібы **сер..брыстым** шклом зашклі.. .
М. Пазнякоў.

Спішыце, устаўляючы патрэбныя літары. Вызначце склон назоўнікаў 2-га скланення.

Разбярыце па саставе выдзеленае слова.

172. Прачытайце тэкст.

Перад Калядамі

Аднойчы перад Калядамі сняжынкі вадзілі святочны карагод. Адна з іх пачала апускацца на зямлю.

Сняжынка пачула дзіцячы смех. Хлопчык і дзяўчынка ляпілі снегавіка. Сняжынка хацела сесці на снегавіка. Раптам яна заўважыла сумнага хлопчыка. Ён назіраў за дзецьмі, але не дакранаўся да халоднага снегу. Хлопчык доўга хварэў. Мама толькі сёння дазволіла яму выйсці на двор.

Сняжынка адчула гэта. У яе было добрае сэрца. Калі хлопчык працягнуў насустрач далоньку, яна апусцілася на рукавічку.

— Мама, паглядзі, якая прыгажуня! — радасна закрычаў хлопчык.

Сняжынка ажно паружавела ад задавальнення. Яна зразумела, што прыносіць радасць іншым лепш, чым радавацца самой. *(Паводле С. Ярашэвіч.)*

Як вы здагадаліся, што прачыталі казку? Як сняжынка парадавала хлопчыка? Прачытайце сказ, у якім перадаецца асноўная думка тэксту.

сёння

На колькі частак можна падзяліць тэкст? Пра што ідзе размова ў кожнай частцы? Запішыце тую частку тэксту, якая адпавядае малюнку.

Знайдзіце ў запісаных сказах назоўнікі адзіночнага ліку 2-га скланення. Вызначце іх склон.

Рм Раскажыце, што вы ведаеце пра Каляды. Як іх святкуюць? Якія цуды могуць адбывацца ў гэты час?

173. Спішыце сказы. Падкрэсліце ў іх дзейнік і выказнік.

1. Раніцай дзеці прыйшлі на **возера**. **Возера** пакрылася льдом. 2. Вучні прыбралі сухое **голле** з-пад дрэў. Сухое **голле** трашчала пад нагамі. 3. Бацькі і дзеці адправіліся ў **падарожжа**. **Падарожжа** запомнілася і вучням, і настаўніцы.

Вызначце склон выдзеленых назоўнікаў.

Родны склон

174. Прачытайце спалучэнні слоў. Вызначце род і склон выдзеленых назоўнікаў. Назавіце іх канчаткі.

клюшка **брата**
дачакаўся **аўтобуса**
ракетка для **тэніса**
дні **тыдня**

машына **пяску**
схаваліся ад **дажджу**
дайшлі да **лугу**
заплакала ад **болю**

Якія канчаткі маюць у родным склоне назоўнікі 2-га скланення мужчынскага роду?

Назоўнікі мужчынскага роду 2-га скланення ў родным склоне маюць канчаткі:

-а, -я	-у, -ю
калі абазначаюць	
жывых істот (чалавек а , мядзведз я)	рэчывы (цукр у , ча ю)
канкрэтныя прадметы (шытк а , бінокл я)	з'явы прыроды (ветр у , іне ю)
спартыўныя гульні, танцы (хаке я , вальс а)	прасторавыя паняцці (кра ю , усход у)
адрэзкі часу (дн я , месяц а)	якасці, дзеянні, стан (розум у , рух у , спако ю)

Канчаткі ў назоўніках роднага склону можна правяраць па арфаграфічным слоўніку.

175. Пастаўце назоўнікі ў форму роднага склону па ўзоры.

агурок — агурка

стол — ...

аловак — ...

футбол — ...

прыяцель — прыяцеля

вучань — ...

тыдзень — ...

рубель — ...

цукар — цукру

шакалад — ...

сок — ...

ранак — ...

брат — брата

сусед — ...

урач — ...

дзяцел — ...

бярэзнік — бярэзніку

сад — ...

свет — ...

палёт — ...

агонь — агню

клей — ...

цень — ...

боль — ...

176. Прачытайце прыказкі. Слова ў дужках пастаўце ў тую ж форму, што і выдзеленае слова. Чаму так гавораць?

1. Чалавек без **сябра** — што дрэва без (*корань*).
2. З адкладу няма (*лад*).

Спішыце. Знайдзіце ў прыказках назоўнікі 2-га скланення ў родным склоне. Выдзеліце ў іх канчаткі. Раствлумачце правіс канчаткаў.

Гаварыце правільна!

Многа хлеба, склон назоўніка, назоўнага склону.

177. Прачытайце загадку. Словы ў дужках пастаўце ў форму роднага склону.

Танцуе з ветрам,
(*снег*) набраўшы ў прыпол,
аж беллага (*свет*)
не бачыць яна вакол.

М. Маляўка.

З «рассыпаных» складоў складзіце слова-адгадку. Вусна падбярыце да яго сінонімы.

Спішыце загадку. У назоўніках 2-га скланення ў родным склоне абазначце канчаткі.

178. Запішыце прыказкі. Пастаўце назоўнікі ў дужках у форму роднага склону. Абазначце ў іх канчаткі.

-а, **-я** 1. (*Гультай*) зямля не любіць. 2. Трэба нахіліцца, каб з (*ручай*) напіцца. 3. Лёжачы (*хлеб*) не дабудзеш.

-у, **-ю** 1. (*Дым*) без (*агонь*) не бывае. 2. Не налавіўшы пчол, не есці (*мёд*). 3. Без (*дождж*) і трава не расце. 4. З вялікага (*гром*) малы дождж бывае.

179. Прачытайце спалучэнні слоў. Вызначце род і склон выдзеленых назоўнікаў. Назавіце іх канчаткі.

палова **вядра**
бераг **мора**

схавалася сярод **голля**
засмяяўся ад **шчасця**

Якія канчаткі маюць назоўнікі 2-га скланення ніякага роду ў родным склоне?

Назоўнікі ніякага роду 2-га скланення ў родным склоне маюць канчаткі **-а, -я** (*дабр[а], крылл[я]*).

180. Запішыце прыказкі. Пастаўце назоўнікі ў дужках у форму роднага склону. Абзначце ў іх канчаткі.

1. Выказанага (*слова*) да губы не вернеш.
2. (*Уменне*) за плячыма ніхто не носіць.

181. Прачытайце тэкст. Назоўнікі ў дужках пастаўце ў форму роднага склону. Што атрымаў чалавек у спадчыну ад дзеда? Раствлумачце значэнне выдзеленага выразу.

Адзін чалавек рашыў збудавацца. Купіў ён бярэвенне, прывёз на будоўлю. Чалавек гэты быў **майстар на ўсе рукі**. Ён меў добрыя інструменты. Яны дасталіся яму ад (*дзед*) — вядомага цесляра. Узяў ён у рукі тапор і пачаў зруб ладзіць. Бервяно да (*бервяно*), сцены

роўныя, гладкія. Стараецца цясляр і ўсё тапор (*дзед*) нахвальвае.

Тапару падабалася, калі гаспадар хваліў яго перад суседзямі. А тыя толькі лагодна пасмейваліся. Яны ведалі, што чалавек пераняў ад (*дзед*) цяслярскае ўмельства. (*Паводле П. Саковіча.*)

А цясляр — рабочы, які ўзводзіць драўляныя будынкі, вырабляе драўляную мэблю; *рус.* плётник

Запішыце сказы, у якіх вы змянілі форму назоўнікаў. Абазначце канчаткі ў назоўніках у родным склоне.

Рм Якая прыказка з папярэдняга практыкавання падыходзіць да зместу тэксту? Чаму вы навучыліся ў сваякоў?

182. Назоўнікі ў дужках пастаўце ў патрэбную форму. Запішыце спалучэнні слоў.

Кубак (*малако*), прамень (*сонца*), край (*поле*), жменя (*насенне*).

Дакрануўся да (*вуха*), дабеглі да (*возера*), дацягнуўся да (*вясло*), дабралася да (*узлесе*), даляцеў да (*гняздо*).

Вызначце склон і абазначце канчаткі ў назоўніках ніякага роду. Раствлумачце правапіс выдзеленых літар.

183. Прачытайце. Назоўнікі ў дужках пастаўце ў патрэбную форму. Чаму верш мае такую назву?

Пачатак

Лес пачынаецца з зязюлі.
Нябёсы — з песні (*жаўрук*).
Людская дабрыня — з матулі.
З крыніцы — шумная рака.

З хусцінкі белай — развітанне.
Сустрэча — з радасці (*чаканне*).
Прастор — з бязмежнасці палёў.
Смак (*хлеб*) — з нашых мазалёў.
М. Башлакоў.

Спішыце. Знайдзіце ў вершы назоўнікі адзіночнага ліку ў родным склоне. Абазначце ў іх канчаткі. Зверху над назоўнікамі ўкажыце тып скланення.

Давальны склон

184. Прачытайце спалучэнні слоў. Вызначце род і склон назоўнікаў. Назавіце іх канчаткі.

сказа́ў настаўніку
усміхнуўся таварышу
параіў вадзіцелю
падзякаваў пры́яцелю

прывяціў гораду
дапамог класу
не паверыў шчасцю
узрадаваўся медалю

Якія канчаткі маюць у давальным склоне назоўнікі 2-га скланення?

Назоўнікі 2-га скланення ў давальным склоне маюць канчаткі **-у, -ю** (сябру, жаданню).

185. Прачытайце верш. Як трэба сустрэцца кожны новы дзень?

Новы дзень

Пара́ прачынацца аконцу,
а(д/т)крыем на ім фіранку.

— Дзень добры! —

мы скажам сонцу,
і небу, і светламу ранку.

С. Мінскевіч.

Спішыце, раскрываючы дужкі. Знайдзіце назоўнікі ў давальным склоне. Абазначце ў іх канчаткі.

186. Запішыце прыказкі. Пастаўце назоўнікі ў дужках у форму давальнага склону. Абазначце ў іх канчаткі.

1. Усякаму (*чалавек*) сонейка свеціць. 2. Не трэба (*салавей*) залатая клетка, а трэба (*салавей*) зялёная ветка.

187. Прачытайце сказы. Вызначце склон выдзеленых назоўнікаў.

1. Дрэвы нахіліліся ад **ветру**. Алесь ехаў на вела-сіпедзе насустрач **ветру**.

2. Камбайн даехаў да **краю** поля. Таленавітыя людзі прыносяць славу роднаму **краю**.

3. Усе чакалі **дажджу**. Расліны і жывёлы радаваліся **дажджу**.

Выпішыце тыя сказы, у якіх выдзеленыя назоўнікі ўжыты ў форме давальнага склону.

Падкрэсліце ў запісаных сказах дзейнік і выказнік.

188. Пастаўце назоўнікі ў дужках у форму давальнага склону. Запішыце спалучэнні слоў, якія атрымаліся.

Дзякаваў герою, падзякаваў (хлопчук), дзякавала (вучань), падзякавалі (каваль).

Радавалася госцю, радаваліся (жыццё), узрадавалася (падарожжа), парадавалася (здарэнне).

Сказаў чалавеку, казаў (дзед), сказаў (брат), паведаміў (таварыш).

Даў ласю, зрабіў (конь), прынёс (парсюк), насыпаў (папугай).

❖ З адным спалучэннем слоў на выбар прыдумайце і запішыце сказ.

Творны склон

189. Прачытайце спалучэнні слоў. Вызначце род і склон назоўнікаў. Назавіце іх канчаткі.

спыніліся за горадам
звініць за акном

ганарылася вучнем
замахнуўся кап'ём

Якія канчаткі маюць у творным склоне назоўнікі 2-га скланення? Якія канчаткі пішуцца пад націскам? Якія канчаткі пішуцца не пад націскам?

Назоўнікі 2-га скланення ў творным склоне пад націскам маюць канчаткі *-ом, -ём*, не пад націскам — *-ам, -ем*.

190. Пастаўце назоўнікі ў дужках у форму творнага скло-ну. Запішыце спалучэнні слоў.

Любаваліся мядзведзем, (*певень*), (*ранне*); любаваліся арлом, (*грак*), (*палатно*); назіралі за кракадзілам, за (*тыгр*), за (*вогнішча*); назіралі за ласём, за (*конь*), за (*акунь*).

Гаварыце правільна!

Пакрылася лёдам (льдом), пакрыў ільдом, зарос мохам (імхом).

191. Прачытайце тэкст. Назоўнікі ў дужках пастаўце ў форму творнага склону. Чым вабіць да сябе рабіна?

Рабіна

За маім (*акно*) расце рабіна. Яе (*хлалчук*) пасадзіў мой бацька. Калі летняй раніцай я адчыняю акно, то магу рукой дакрануцца да лісця і галінак.

Я люблю назіраць за (*дрэва*). У розныя поры года яно выглядае па-рознаму. У верасні рабіна шапаціць пад (*вецер*)

жоўтым (*лісце*). Гронкі ягад чырванню гараць на сонцы. У маразы ўспамінаюць пра рабіну вераб'і і сініцы. А вясной дрэўца абуджаецца, як спячая прыгажуня. Яно становіцца асабліва прывабным.

Запішыце сказы, у якіх вы змянілі форму назоўнікаў. Абазначце канчаткі ў назоўніках у творным склоне.

РМ Ці садзілі вы дрэвы? Хто вам у гэтым дапамагаў?

Знайдзіце ў тэксце слова, аднакаранёвае да слоўнікавага. Запішыце пару слоў. Падбярыце аднакаранёвы назоўнік да запісаных слоў. Утварыце і запішыце форму творнага склону гэтага назоўніка.

улётку

192. Прачытайце верш. Назоўнікі ў дужках пастаўце ў патрэбную форму.

Вясёлка

Дзень нязвычайны, дождж і сонца.
А над (*лес*), а над (*край*)
сяміструнная вясёлка
гожа колерамі грае.

В. Жуковіч.

Запішыце другі сказ па памяці. Вызначце склон назоўнікаў 2-га скланення адзіночнага ліку. Абазначце ў іх канчаткі.

РМ Калі з'яўляецца на небе вясёлка? Чаму? Пры неабходнасці запытайцеся пра гэта ў старэйшых або знайдзіце патрэбныя звесткі ў інтэрнэце.

Успомніце і раскажыце вядомыя вам загадкі пра вясёлку.

193. Спішыце. Назоўнікі ў дужках пастаўце ў патрэбную форму.

1. Хвошча, хвошча дождж,
воўк схаваўся ў хвошч.
Хвост пад (*хвошч*),
а сам пад (*дождж*).

В. Вітка.

2. (*Сена*) шапаткім
у шалашы,
мышка шустряя,
уночы не шуршы.

М. Пазнякоў.

Вызначце склон назоўнікаў, форму якіх вы змянілі.
Абзначце ў іх канчаткі.

❖ Навучыцеся хутка і правільна вымаўляць адну са ско-
рагаворак.

Месны склон

194. Прачытайце спалучэнні слоў. Вызначце род і склон назоўнікаў. Назавіце іх канчаткі.

сказаў пры сыне
жылі ў доме
раслі ў полі
заспрачаліся пры госцю

убачыў у кошыку
ляжыць у мяху
плавае ў возеры
гаварылі пры настаўніку

Якія канчаткі маюць у месным склоне назоўнікі 2-га скла-
нення?

Назоўнікі 2-га скланення ў месным склоне маюць канчаткі **-е, -і, -ы, -у, -ю**.

Назоўнікі з асновай	Канчаткі	
	назоўнікаў, якія называюць чалавека	астатніх назоўнікаў
на <i>цвёрды</i> зычны	-е (<i>пры сыне, у гораде</i>)	
на <i>мяккі</i> зычны	-ю (<i>пры вучню</i>)	-і (<i>на кані</i>)
на <i>зацвярдзелы</i> зычны	-у (<i>пры токару</i>)	-ы (<i>на моры</i>)
на <i>г, к, х</i> (калі не адбываецца чаргаванне)	-у (<i>пры настайніку, у парку</i>)	

195. Пастаўце назоўнікі ў форму меснага склону па ўзоры.

Горад — *у горадзе*, дом — ..., сад — ...; *лось* — *на ласі*, *корань* — ..., *пень* — ...; *вецер* — *на ветры*, *палец* — ..., *сонца* — ...; *цвік* — *на цвіку*, *урок* — ..., *каток* —

Артыст — *пры артысце*, *тэнісіст* — ..., *піяніст* — ...; *каваль* — *пры кавалю*, *кароль* — ..., *князь* — ...; *токар* — *пры токару*, *дырыжор* — ..., *мастак* —

196. Прачытайце тэкст. Назоўнікі ў дужках пастаўце ў патрэбную форму. Хто аказаўся ў большай пашане: дуга ці падкова? Чаму?

Дуга і падкова

Дуга аднойчы даведалася, што падкова — яе далёкая сваячка. У іх шмат падабенства.

— Ну і сваячка! — высмейвала яна падкову. — Яе нагамі ў гразь топчуць! Вось я на цёплым (месца) сяджу, на (конь). Мяне ўсе шануюць.

Непрыкметна ішоў час. Драўляная дуга патрэскалася, струхлела. Праўда, згубілася і сцёртая падкова. Дуга не бачыла, як падкову знайшоў чалавек і панёс дахаты, каб павесіць над дзвярыма — на шчасце.

А ганарлівая дуга струхлела ў глухім (закуток). (Паводле П. Саковіча.)

Запішыце сказы, у якіх вы змянілі форму назоўнікаў. Вызначце склон гэтых назоўнікаў, абазначце ў іх канчаткі.

197. Спішыце прыказкі. Пастаўце назоўнікі ў дужках у патрэбную форму. Чаму так гавораць?

1. Золата і ў (балота) свеціцца. 2. Пазнаёць птушку па (палёт). 3. Золата і ў (попел) відаць.

198. Пастаўце назоўнікі ў дужках у форму меснага склону па ўзоры. Запішыце спалучэнні слоў.

Ехалі на кані, праехалі на (алень); плылі па моры, паплылі па (возера); хадзілі па лесе, пахадзілі па (сад); гулялі па сняжку, пагулялі па (парк).

З адным спалучэннем слоў складзіце і запішыце сказ.

Назоўнікі 3-га скланення, іх канчаткі

199. Прачытайце назоўнікі. Да якога тыпу скланення яны адносяцца? Вызначце аснову ў кожным назоўніку. Назавіце апошні зычны асновы.

Любоў, радасць, мыш, глыб, маладосць, ноч, кроў, даль, печ, верф, соль, шыр.

 верф — месца на беразе мора або ракі для пабудовы і рамонту суднаў

Запішыце назоўнікі ў тры слупкі па ўзоры.

Узор:	аснова на цвёрды зычны	аснова на мяккі зычны	аснова на зацвярдзелы зычны
	<u>любоў</u>	<u>радасць</u>	<u>мыш</u>

200. Разгледзьце табліцу. Параўнайце канчаткі ў назоўніках 3-га скланення ў розных склонах.

Склон	Ж. р., нулявы ☐ з асновай		
	на цвёрды зычны	на мяккі зычны	на зацвярдзелы зычны
Н.	любоў ☐	радасць ☐	мыш ☐
Р.	любв ☐	радасц ☐	мыш ☐
Д.	любв ☐	радасц ☐	мыш ☐
В.	любоў ☐	радасць ☐	мыш ☐
Т.	любоў ☐	радасц ☐	мышш ☐
М.	(у) любв ☐	(у) радасц ☐	(пры) мыш ☐

У якіх склонах назоўнікі 3-га скланення маюць аднолькавыя канчаткі? У форме якога склону можа адбывацца падаўжэнне апошняга зычнага гука асновы?

Вусна праскланяйце назоўнікі *глыб, весялосць, печ*. Выкарыстайце ўзор скланення слоў, прапанаваны ў табліцы (*глыб* → *любоў*, *весялосць* → *радасць, печ* → *мыш*).

201. Прачытайце прыказку. Чаму так гавораць?

Сады садзі і ў маладосці, і ў старасці.

Растлумачце правапіс выдзеленых літар і слоў. Запішыце прыказку па памяці. Падкрэсліце назоўнікі 3-га скланення. Вызначце іх склон, абзначце канчаткі.

202. Прачытайце тэкст. Чым знакаміты гарадскі пасёлак Любча?

Любча́нскі замак

Багата ў Беларусі прывабных куточкаў. Сярод іх вылучаецца прыгажосцю мястэчка Любча.

На высокім беразе Нёмана месціцца тутэйшы замак. З высі адкрываецца дзівосны краявід. Праглядаецца рака. Яна нясе сваю магутную плынь да Балтыкі.

Замак будавалі ў выглядзе чатырохвугольніка. Вежы ўзіраліся ў даль байніцамі.

За свой доўгі век замак перажыў захопы і разграбленні. Аднак сумныя часы адыходзяць. Помнік на вачах адраджаецца з руін. (*Паводле Я. Малішэўскага.*)

 байніца — шчыліна, невялікае акенца ў сцяне крэпасці

Выпішыце з тэксту сказы, у якіх ёсць назоўнікі 3-га скланення. Вызначце іх склон, абазначце канчаткі.

Творчая хвілінка

Якія яшчэ замкі з'яўляюцца славуцасцямі Беларусі? Раскажыце пра адзін з іх. Пры неабходнасці знайдзіце патрэбныя звесткі ў інтэрнэце.

 203. Спішыце. Назоўнікі ў дужках пастаўце ў патрэбную форму. Вызначце іх склон, абазначце канчаткі.

Гэтага дня Кастусь чакаў з асаблівай (*нецярплі-васць*). Ён неспакойна спіць у апошнюю (*ноч*) перад падарожжам. Хлопчык часта прачынаецца і глядзіць на гадзіннік. Да ад'езду можна яшчэ паляжаць у (*пасцель*). Сэрца ж настойліва стукае: парá! парá! І Кастусь з (*радасць*) падымаецца.

❖ Знайдзіце ў тэксце сказ з аднароднымі членамі. Падкрэсліце ў гэтым сказе дзейнік і выказнік.

Назоўны і вінавальны склоны

204. Прачытайце. Выпішыце тыя сказы, у якіх выдзеленыя назоўнікі з'яўляюцца дзейнікамі. Пазначце склон гэтых назоўнікаў. Абазначце ў іх канчаткі.

1. Азёрная гладзь блішчыць у промнях сонца. Лёгка ветрык калыша азёрную гладзь. 2. На зямлю апусцілася марозная **ноч**. Брат і сястра доўга ўспаміналі навагоднюю **ноч**. 3. **Любоў** матулі абараняе дзяцей, падтрымлівае іх. Дзіця заўсёды адчувае бязмежную **любоў** матулі.

У якім склоне ўжыты выдзеленыя словы ў астатніх сказах?

?! Як можна адрозніць формы назоўнага і вінавальнага склонаў назоўнікаў 3-га скланення ў сказах?

У назоўным і вінавальным склонах назоўнікі 3-га скланення маюць **нулявы канчатак**.

205. Прачытайце спалучэнні слоў. Назавіце тыя з іх, якія напісаны па-беларуску. Чым адрозніваецца напісанне выдзеленых назоўнікаў у рускай і беларускай мовах?

лясная **глуш**

вялікая **печ**

цёмная **ноч**

лесная **глушь**

большая **печь**

тёмная **ночь**

Дапоўніце сказы беларускімі спалучэннямі слоў.

1. Зубры забраліся ў 2. Пасярод вясковай хаты стаяла 3. Лес ахутала

Запішыце сказы. Вызначце склон назоўнікаў 3-га скланення.

206. Сярод прапанаваных слоў знайдзіце сінонімы. Запішыце пары слоў.

Смеласць, сяброўства, адвага, прыязнасць.

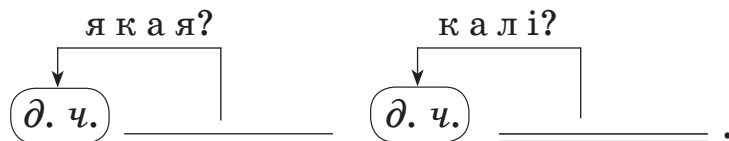

прыязнасць — сяброўскія і добразычлівыя адносіны

У парах слоў падкрэсліце назоўнікі 3-га скланення. Дапоўніце гэтымі назоўнікамі наступныя прыказкі.

1. ... гарады бярэ.
2. Праўдзівая ... ніколі не памрэ.

Назавіце сказ, які адпавядае схеме.

Запішыце сказ па памяці. Вызначце склон назоўніка 3-га скланення, абазначце канчатак.

207. Дапоўніце сказы словамі, якія падыходзяць па сэнсе.

1. ... выкарыстоўваецца для вырабу электрычных правадоў. Людзі даўно прымяняюць ... у электратэхніцы. 2. У ... людзі прымешваюць сокі розных траў. ... прызначаецца пры лячэнні хвароб, ран.

Словы для даведкі: ма(з/с)ь, ме(дз/ц)ь.

Запішыце сказы, раскрываючы дужкі. Падкрэсліце ў кожным сказе дзейнік і выказнік. Вызначце склон назоўнікаў 3-га скланення.

208. З асобных слоў складзіце сказы. Змяніце, калі неабходна, формы слоў.

1) Зімні, скончылася, ноч; 2) сонца, промні, пасерабрылі, гладзь, снежная; 3) пушыстая, шэрань, галінкі, пакрыла, дрэў; 4) лес, напоўнілі, і, загадкаваець, таямнічасць; 5) Каця, зачаравала, зімняга, лесу, прыгажосць; 6) радасць, дзяўчынка, адчула, і, задавальненне, сярод, дрэў, заснежаных.

Запішыце сказы. Знайдзіце ў іх назоўнікі 3-га скланення. Вызначце склон гэтых назоўнікаў, абзначце канчаткі.

Родны, давальны і месны склоны

209. Прачытайце спалучэнні слоў.

падрыхтавалі (д л я к а г о?) для рысі
дапамаглі (к а м у?) рысі
сумавалі (п а к і м?) па рысі
дайшоў (д а ч а г о?) да печы
радаваўся (ч а м у?) печы
ляжаў (н а ч ы м?) на печы

Вызначце склон назоўнікаў 3-га скланення, назавіце іх канчаткі.

Якія канчаткі маюць назоўнікі 3-га скланення ў родным, давальным і месным склонах?

210. Прачытайце назоўнікі 3-га скланення. Вызначце ў іх аснову. Ахарактарызуйце апошні гук асновы.

Соль, кроў, рэч.

Пастаўце назоўнікі ў форму роднага склону па ўзоры.

<i>соль</i> — <i>солі</i>	<i>кроў</i> — <i>крыві</i>	<i>рэч</i> — <i>рэчы</i>
сувязь — ...	любоў — ...	Нарач — ...
папараць — ...	верф — ...	ноч — ...

Запішыце пары слоў. Выдзеліце канчаткі ў назоўніках роднага склону.

Назоўнікі 3-га скланення ў родным, давальным і месным склонах маюць аднолькавыя канчаткі *-і, -ы*.

Назоўнікі з асновай на мяккі і цвёрды зычны маюць канчатак *-і*, на зацвярдзелы зычны — *-ы*.

211. Прачытайце тэкст. Дзе зімуе чубаты жаваранак?

Чубаты жаваранак

Зіма ў самай моцы. Скрозь ляжаць глыбокія снягі. Дрэвы і кусты стаяць у бухматай шэрані.

На даху старой хаты сядзіць невялічкая шэрая птушка. Яна нягучна напявае. Колкі вецер з поўначы халодзіць птушцы кроў. Ён спрабуе спіхнуць малечу з даху. Аднак птушка не здаецца.

Гэта чубаты жаваранак. Ён застаецца ў нас зімаваць, не жадаючы развітвацца з роднымі мясцінамі. (Паводле Р. Ігнаценкі.)

А бухма́ты — пушысты, пышны

Выпішыце з тэксту сказы, у якіх ёсць назоўнікі 3-га скланення. Вызначце іх склон, абазначце канчаткі.

❖ Чаму чубаты жаваранак быў птушкай 2017 года ў Беларусі? Знайдзіце патрэбныя звесткі ў інтэрнэце.

212. Падбярыце супрацьлеглыя па значэнні словы да прапанаваных. Запішыце антонімы парамі.

Дзень — ..., гора — ..., поўдзень — ..., вясна —

Словы для даведкі: *радасць, поўнач, ноч, восень.*

Вызначце тып скланення назоўнікаў. Дапоўніце сказы назоўнікамі 3-га скланення.

1. Бабуля не спала да позняй 2. Унучка засмялася ад 3. Гарадскі пасёлак Расоны знаходзіцца на ... Беларусі. 4. Людзі радаваліся цёплай і сухой

Вызначце склон назоўнікаў 3-га скланення. Абазначце ў іх канчаткі.

213. Дапоўніце прыказкі патрэбнымі словамі. Чаму так гавораць?

1. Герой у ворага ... не просіць. 2. Для ... і кот вялікі звер. 3. На чужой старонцы і на ... холадна. 4. І ў старой ... агонь добра гарыць. 5. Хто з ... працуе, той на старасці не шкадуе.

Словы для даведкі: *маладосць, літасць, печ, мыш.*

літасць — велікадушныя адносіны; *рус.* пощада

Запішыце прыказкі. Вызначце склон назоўнікаў 3-га скланення. Абазначце ў іх канчаткі.

Творны склон

214. Прачытайце спалучэнні слоў. Вызначце склон назоўнікаў. Назавіце іх канчаткі.

Свяціліся радасцю, любаваліся шыр'ю, гаварыла з любоўю.

Ганарыліся моладдзю, пасыпаў соллю, пакрыўся гразцю.

Любаваліся Нараччу, бегаў за мышшу, называюць глушшу.

Якія канчаткі маюць у творным склоне назоўнікі 3-га скланення?

?! Калі падаўжаецца апошні зычны гук асновы?

Назоўнікі 3-га скланення ў творным склоне маюць канчаткі **-у, -ю**. Назоўнікі з асновай на зацвярдзелы зычны (акрамя **р**) маюць канчатак **-у**. Астатнія маюць канчатак **-ю**.

Пры гэтым апошні зычны гук асновы падаўжаецца паміж галоснымі.

215. Пастаўце назоўнікі ў форму творнага склону па ўзоры.

Радасць — *радасцю*, *маладосць* — ..., *весьлосць* — ...; *шыр* — *шыр'ю*, *Сібір* — ..., *Свір* — ...; *любоў* — *любоўю*, *кроў* — ...; *медзь* — *меддзю*, *мазь* — ..., *Беларусь* — ...; *мыш* — *мышшу*, *печ* — ..., *ноч* —

Гаварыце правільна!

Глыб'ю, верф'ю, шыр'ю, Сібір'ю, Свір'ю.

216. Прачытайце. Дапоўніце тэкст патрэбнымі словамі, прапанаванымі ў дужках.

У Белавежскую пушчу прыйшла (*вясна, восень, зіма*). Лес упрыгожыўся золатам і (*белізна, зелень, чырвань*). Лісце на дубах адлівае (*медзь, колеры вясёлкі*).

Сэрца напаяўняецца захапленнем і (*радасць, жаль, нянавіць*), калі гуляеш па пушчы.

Запішыце тэкст. Знайдзіце ў сказах назоўнікі 3-га скланення. Вызначце іх склон, абзначце канчаткі.

Гаварыце правільна!

Сўвязь, у сўвязі са святочнымі падзеямі, задаволены тэлефоннай **сўвяззю**.

217. Да слоў з левага слупка падбярыце блізкія па значэнні словы з правага слупка.

блакіт	шыр
шырыня	рэч
прадмет	сінь

Вызначце тып скланення назоўнікаў. Дапоўніце сказы назоўнікамі 3-га скланення.

1. Дзеці любаваліся ... яснага неба. 2. Над ... палёў лятаў белы бусел. 3. Дзядуля даражыў гэтай каштоўнай

Вызначце склон назоўнікаў 3-га скланення. Абзначце ў іх канчаткі.

218. З асобных слоў складзіце і запішыце сказы.

1) Сябры, пайшлі, з, радасць, каток, на; 2) бабуля, мазь, змазала, рука; 3) мама, на, глядзела, з, дачушка, любоў; 4) чайка, над, лётаюць, Нарач.

Вызначце склон назоўнікаў 3-га скланення, абазначце канчаткі.

219. Спішыце. Назоўнікі ў дужках пастаўце ў патрэбную форму. Вызначце іх склон, абазначце канчаткі.

Пасля доўгай зімняй (*ноч*) наступіла марозная раніца. Неба залілося яркай (*чырвань*). Лёгкі вецер дыхнуў марознай (*свежасць*). Хлопчыкі змазалі лыжы (*мазь*) памчаліся па снежнай (*гладзь*). Перад імі адкрылася снежная (*даль*) ва ўсёй (*прыгажосць*).

Знайдзіце ў тэксце сказ з аднароднымі членамі. Правільна аформіце яго на пісьме.

Скланенне назоўнікаў у множным ліку

220. Прачытайце назоўнікі. Вызначце іх тып скланення.

Каза, пятля, поле, алень, рэч, гусь, пчала, вішня, гай, вадзіцель, печ, рысь.

Утварыце і запішыце формы множнага ліку прапанаваных назоўнікаў. Выдзеліце ў іх канчаткі. На якія пытанні адказваюць запісаныя назоўнікі?

?! Якія канчаткі маюць назоўнікі множнага ліку ў назоўным склоне?

221. Разгледзьце табліцу. Параўнайце канчаткі ў назоўніках множнага ліку ў розных склонах.

Склон	Назоўнікі ў множным ліку		
	1-е скл.	2-е скл.	3-е скл.
Н.	коз[ы], петл[і]	пал[і], ален[і]	рэч[ы], гус[і]
Р.	коз[], петл[яў]	пал[ёў], ален[яў]	рэч[аў], гус[эй]
Д.	коз[ам], петл[ям]	пал[ям], ален[ям]	рэч[ам], гус[ям]
В.	коз[], петл[і]	пал[і], ален[яў]	рэч[ы], гус[эй]
Т.	коз[амі], петл[ямі]	пал[ямі], ален[ямі]	рэч[амі], гус[ямі]
М.	(пры) коз[ах], (на) петл[ях]	(у) пал[ях], (на) ален[ях]	(у) рэч[ах], (пры) гус[ях]

Калі супадаюць канчаткі ў назоўніках множнага ліку ў назоўным і вінавальным склонах? У родным і вінавальным склонах?

Вусна праскланяйце назоўнікі множнага ліку *пчолы, вішні, гаі, вадзіцелі, печы, рысі*. Выкарыстайце ўзор скланення слоў, прапанаваны ў табліцы (*пчолы* → *kozy, вішні* → *петлі, гаі* → *палі, вадзіцелі* → *алені, печы* → *рэчы, рысі* → *гусі*).

Калі назоўнік множнага ліку адказвае на пытанне **х т о?**, то ён мае аднолькавыя канчаткі ў формах **роднага і вінавальнага** склонаў. Калі ён адказвае на пытанне **ш т о?**, то мае аднолькавыя канчаткі ў формах **назоўнага і вінавальнага** склонаў.

222. Прачытайце. Выпішыце тыя сказы, у якіх выдзеленыя назоўнікі з'яўляюцца даданымі членамі сказа. Пазначце склон гэтых назоўнікаў. Абзначце ў іх канчаткі.

1. Снег засыпаў **палі**. За вёскай раскінуліся шырокія **палі**. 2. Дзяніс паклаў у рукзак патрэбныя **рэчы**. Усе **рэчы** ляжаць на сваіх месцах. 3. Мама зачыніла **дзверы**. Адчыненыя **дзверы** ціха парыпвалі.

У якім склоне ўжыты выдзеленыя словы ў астатніх сказах? **?!** Як можна адрозніць формы назоўнага і вінавальнага склонаў назоўнікаў множнага ліку ў сказах?

223. Утварыце формы слоў па ўзоры.

мінчанін — *мінчан*e

гараджанін — ...

гамяльчанін — ...

бабруйчанін — ...

гараджáне

Дагаварыце сказы.

У Мінску жывуць мінчане. У Бабруйску
У Гомелі У горадзе

Запішыце сказы. Падкрэсліце ў іх дзейнік і выказнік.
Вызначце склон назоўнікаў множнага ліку. Абзначце ў іх канчаткі.

Назоўнікі множнага ліку ў назоўным склоне маюць канчаткі **-і, -ы, -е**.

224. Прачытайце верш. Каго называюць юнымі мінчанамі? Чаму Мінск — асаблівы горад для ўсіх жыхароў Беларусі?

Юныя мінчане

Знаёмцеся: мы гараджане.
Наш горад расце ў добры час.
Завёмся мы проста — мінчане.
І Мінск найдарожшы для нас.

Н. Галіноўская.

Выпішыце сказы, у якіх ёсць назоўнікі множнага ліку. Вызначце склон гэтых назоўнікаў.

Рм Які горад, пасёлак або вёска самыя дарагія для вас? Чаму?

Творчая хвілінка

Уявіце, што да вас прыехалі сваякі або добрыя знаёмыя з іншай краіны. Вы вырашылі паказаць ім Мінск. Раскажыце, якія месцы ў нашай сталіцы вы наведалі б з гасцямі. Чаму вы выбралі б менавіта іх?

225. Спішыце тэкст. Пастаўце патрэбныя знакі прыпынку ў сказах з аднароднымі членамі.

Мінск — сталіца Рэспублікі Беларусь. Гэты горад з'яўляецца прамысловым і транспартным цэнтрам. Тут ёсць метро чыгуначны і аўтобусныя **вакзалы**. На заводах рабочыя вырабляюць **машыны будаўнічыя матэрыялы электронныя прыборы**. У Мінску працуюць **тэатры кінатэатры і музеі**. **Гараджане і госці** сталіцы наведваюць **паркі спартыўныя комплексы**.

Вызначце склон выдзеленых назоўнікаў.

Родны склон

226. Прачытайце назоўнікі. Вызначце іх тып скланення.

Чарэшня, аловак, вежа, баравік, ноч, вучань, рэч, корань, даль.

Утварыце формы множнага ліку ад прапанаваных назоўнікаў і запішыце іх у тры слупкі па ўзоры.

Узор: 1-е скл., мн. л.	2-е скл., мн. л.	3-е скл., мн. л.
<i>чарэшні</i>	<i>вёдры</i>	<i>ночы</i>
...

227. Прачытайце спалучэнні слоў. Вызначце склон назоўнікаў. Назавіце іх канчаткі.

назбіралі чарэшань
нарвалі чарэшняў
не засталася веж
не рабілі вежаў

не прынеслі алоўкаў
не знайшлі баравікоў
не бачыла вучняў
не пакінулі каранёў

некалькі начэй
шмат рэчаў
даносіцца з д'аляў
чуецца з д'алей

Якія канчаткі маюць у родным склоне назоўнікі множнага ліку 1-га скланення? 2-га скланення? 3-га скланення?

У родным склоне назоўнікі множнага ліку маюць канчаткі *-аў, -яў, -оў, -ёў, -эй, -ей* і **нулявы канчатак**.

Назоўнікі 1-га скланення маюць канчаткі *-аў, -яў* і нулявы канчатак. Некаторыя з іх маюць варыянты канчаткаў: *вежы* — *веж* [], *веж* [аў].

Назоўнікі 2-га скланення маюць канчаткі *-аў, -яў, -оў, -ёў*. Радзей яны маюць канчаткі *-эй, -ей*: *вуш* [эй], *гасц* [ей].

Назоўнікі 3-га скланення маюць канчаткі *-эй, -ей, -аў, -яў*. Некаторыя з іх маюць варыянты канчаткаў: *печы* — *пéч* [аў], *пяч* [эй].

228. Пастаўце назоўнікі множнага ліку ў форму роднага склону па ўзоры. Абзначце ў іх канчаткі.

Вішн [і] — *вішань* [], *вішн* [яў], *завеі* — ..., ...; *бабул* [і] — *бабуль* [], *кашулі* — ...; *сасн* [а] — *сосен* [], *сосн* [аў], *секунды* — ...,

Бот [ы] — *бот* [аў], *палёты* — ...; *баршч* [ы] — *баршч* [оў], *лясы* — ...; *вугл* [і] — *вугл* [ёў], *ласі* — ...; *нако* [і] — *нако* [яў], *заданні* — ...; *воч* [ы] — *вач* [эй], *вушы* — ...; *госц* [і] — *гасц* [ей], *коні* —

Ноч [ы] — *нач* [эй], *мышы* — ...; *дáлеч* [ы] — *дáлеч* [аў], *рэчы* — ...; *лан* [і] — *лан* [ей], *лан* [яў], *далоні* — ...,

Са слоўнікавым словам прыдумайце і запішыце сказ. Вызначце склон назоўніка *секунда* ў сказе. Абзначце ў ім канчатак.

секунда

Гаварыце правільна!

Коні — пáсвіў кóней, ласі — кармілі ласёў, дачкі — адвёз дачóк у вёску, сыны — сустрэла сыноў, бацькі — паважаць бацькоў.

229. Запішыце спалучэнні слоў. Вызначце склон назоўнікаў множнага ліку.

Праца дзяўчынак, сустрэлі дзяўчынак; даглядаў коней, збруя коней; лавіў мышэй, не было мышэй; сустрэча настаўніц, павіншавалі настаўніц.

?! Карыстаючыся падказкай, растлумачце, як вызначыць склон гэтых назоўнікаў.

Падказка: праца (к а г о?) дзяўчынак — праца (к а г о?)

Р. мамы → дзяўчынак; сустрэлі (к а г о?) дзяўчынак — сустрэлі (к а г о?) маму → дзяўчынак.

З адным спалучэннем слоў на выбар складзіце сказ.

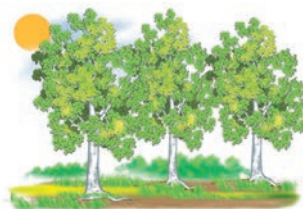
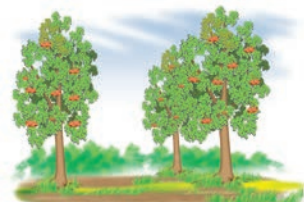

230. Прачытайце верш. Словы ў дужках пастаўце ў форму роднага склону.

Родныя мясціны

Бярозкі белыя
і вогнішча рабіны,
блакіт азёр,
(лугі) муроґ.

Дамоў вяртаюць
родныя мясціны
з усіх (краіны),
з усіх (дарогі).

Я. Жабко.

Спішыце. Абзначце канчаткі ў назоўніках, форму якіх вы змянілі. Падкрэсліце дзейнік і выказнік у апошнім сказе.

Давальны і творны склоны

231. Прачытайце спалучэнні слоў. Вызначце склон назоўнікаў множнага ліку. Назавіце іх канчаткі.

радаваўся (ч а м у?) канікулам
віншаванне (к а м у?) матулям
задаволены (ч ы м?) канікуламі
адпачывалі (з к і м?) з матулямі

Якія канчаткі маюць назоўнікі множнага ліку ў давальным склоне? У творным склоне?

Назоўнікі множнага ліку ў давальным склоне маюць канчаткі **-ам, -ям, а ў творным склоне — -амі, -ямі.**

232. Утварыце спалучэнні слоў па схемах і запішыце іх.

мн. л., Т.
дзеяслоў + пад + назоўнік
схаваліся пад (ясені)
сустрэліся пад (дрэвы)
ляжыць пад (рукі)
убачыў пад (ногі)

адз. л., Н. мн. л., Д.
назоўнік + назоўнік
падзяка (вучні)
падарунак (сыны)
слава (воіны)
прывітанне (людзі)

233. Прачытайце. Вызначце лік і склон выдзеленых назоўнікаў. Выпішыце тыя сказы, у якіх гэтыя назоўнікі ўжыты ў форме давальнага склону.

1. Тата купіў **сына́м** канькі. Тата з **сы́нам** запусцілі паве́тра нага змея. 2. Мы з **бра́там** хадзілі ў кіно.

Бра́там спадабаўся бабулін сабачка. **З**. Алеся зрабіла падарункі **сябра́м**. Паўлік гуляў на вуліцы з **сябра́м**.

Абазначце канчаткі ў назоўніках у давальным склоне.

Гаварыце правільна!

Даў ко́ням, любаваўся ко́ньмі, параіўся з людзьмі, павёў пляча́мі (плячы́ма), абвеў вача́мі (вачы́ма), рас-плаціўся граша́мі (грашы́ма).

234. Прачытайце верш. Які час апісваецца ў ім? Што нагадваюць пралескі паэту? Чым, на яго думку, пахнуць гэтыя кветкі?

Паміж ручаямі і ліўнямі,
паміж маразамі і спёкамі
праходзіць граніца дзіўная —
наіўная, блакітнавокая.

Граніца з пралесак сплечена:
пралескі пускаць не павінны
зімовых завей да квецені,
снегу да зеляніны.

Ды — хочаш не хочаш — сыходзяцца:
не лічацца вёсны з граніцаю!
І пахнуць пралескам даводзіцца
марозам і навальніцамі.

Я. Сіпакоў.

Выпішыце з верша першы і апошні сказы. Знайдзіце ў іх назоўнікі. Вызначце іх лік і склон.

235. Прачытайце тэкст. Якія жывёлы любяць паласавацца грыбамі?

Ама́тары грыбоў

Ці знаёмы вам лясныя жыхары, якія грыбы любяць?

В..домымі грыбнікамі лічацца вавёркі. Улетку гэтыя зв..ркі часта грыбамі ласуюцца.

Неабыякавыя да грыбоў і мядзведзі. Для іх усе грыбы прыдатныя. Не захапляюцца яны толькі мухаморамі ды белымі паганкамі.

Пераспелымі абабкамі, падасінавікамі цікавяцца н..каторыя птушкі. Яны прывабліваюцца жучкамі, чарвячкамі, якія пас..ляюцца ў грыбах.

Вожыкам падабаюцца маладыя грыбкі.

Што і казаць, смачны пачастунак! (*Паводле Р. Ігнаценкі.*)

Выпішыце сказы, у якіх ёсць назоўнікі множнага ліку ў форме давальнага і творнага склонаў. Устаўце патрэбныя літары на месцы пропускаў.

Месны склон

236. Прачытайце спалучэнні слоў. Вызначце склон назоўнікаў множнага ліку.

засумавалі (п а к і м?) па сябрах

шуміць (у ч ы м?) у дрэвах

сумавалі (п а к і м?) па дзецях

ездзяць (п а ч ы м?) па палях

Назавіце канчаткі, якія маюць у месным склоне назоўнікі множнага ліку.

Назоўнікі множнага ліку ў месным склоне маюць канчаткі **-ах, -ях**.

237. Утварыце спалучэнні слоў па схемах і запішыце іх.

мн. л., М.
дзеяслоў + **па** + назоўнік

гулялі па (*сцежкі*)
спалі па (*ночы*)
сумавалі па (*прыяцелі*)

адз. л., Н. *мн. л., М.*
назоўнік + **па** + назоўнік

апаবাদанне па (*малюнкi*)
пераказ па (*пытанні*)
сачыненне па (*назіранні*)

З адным спалучэннем слоў складзіце і запішыце сказ.

Будзьце ўважлівыя!

у беларускай мове
гулялі па вуліцах (*М.*)
сумавалі па дзецях (*М.*)

у рускай мове
гуляли по улицам (*Д.*)
скачали по детям (*Д.*)

238. Прачытайце. Пастаўце пытанні да выдзеленых назоўнікаў. Вызначце іх лік і склон.

1. Верачка сумавала па бабуліных **казках**. Унукі захапляліся **казкамі** дзядулі. 2. Мама і дзеці любаваліся блакітнымі **азёрамі**. Турысты выправіліся ў падарожжа па Браслаўскіх **азёрах**.

Выпішыце тыя сказы, у якіх выдзеленыя назоўнікі ўжыты ў форме меснага склону. Абзначце ў іх канчаткі.

Творчая хвілінка

Якімі азёрамі славіцца Беларусь? Раскажыце пра тыя азёры, на якіх вы пабывалі. Пры неабходнасці знайдзіце цікавыя звесткі пра іх у інтэрнэце.

239. Прачытайце прыказкі. Пастаўце назоўнікі ў дужках у форму множнага ліку меснага склону. Чаму так гавораць?

1. **Па** (кветкі) яблыкаў не лічы. 2. **У** (ногі) праўды няма.

Растворыце правапіс выдзеленых літар і слоў. Запішыце прыказкі па памяці. Абазначце канчаткі ў назоўніках у месным склоне.

240. Прачытайце верш. Якая прыродная з'ява апісваецца ў ім?

Белыя паляны, белыя гаі...
Пчолы л..дзяныя кружацца ў галлі,
кружацца раямі, сыплюцца на дол,
апушылі хвоек срэбраны прыпол.
А з-за лесу-гаю скача па лугах
хтосьці незнаёмы ў л..дзяных санях.

Т. Кляшторны.

Спішыце сказы, у якіх ёсць словы з прапушчанымі літарамі. Устаўце патрэбныя літары.

Знайдзіце ў запісаных сказах назоўнікі множнага ліку. Вызначце іх склон.

ПРАВЕРЦЕ СЯБЕ

Адкажыце на пытанні

1. Як называецца змяненне назоўнікаў па пытаннях?
2. Колькі склонаў у беларускай мове? Пералічыце скланавыя пытанні назоўнікаў.
3. Якую ролю ў сказе выконвае назоўнік у назоўным склоне?
4. Якія назоўнікі адносяцца да 1-га скланення?
5. Якія назоўнікі адносяцца да 2-га скланення?
6. Якія назоўнікі адносяцца да 3-га скланення?

Творчая хвілінка

Уявіце, што ў класе праводзіцца канферэнцыя на тэму «Назоўнік у беларускай мове». Падрыхтуйце паведамленне з прыкладамі на адну з наступных тэм: «Змяненне назоўнікаў па склонах. Тыпы скланення», «Назоўнікі 1-га скланення, іх канчаткі», «Назоўнікі 2-га скланення, іх канчаткі», «Назоўнікі 3-га скланення, іх канчаткі», «Скланенне назоўнікаў у множным ліку».

Карыстайцеся інфармацыяй на форзацах.

Слоўнікавыя словы

ахвóтна

балеры́на

берэ́т

ву́ліца

гараджáне

грыме́ць

ле́дзьве

ме́ншы

пашта́льён

плыве́ц

секúнда

се́ння

тэ́леграма

уле́тку

✿✿✿ Змест ✿✿✿

Паўтарэнне	3
ТЭКСТ	
Сувязь сказаў у тэксце	16
Тыпы тэкстаў	20
Тэкст-апавяданне	24
Тэкст-апісанне	27
Тэкст-разважанне	32
<i>Праверце сябе</i>	41
СКАЗ	
Аднародныя члены сказа	44
Знакі прыпынку ў сказах з аднароднымі членамі	54
<i>Праверце сябе</i>	68
СЛОВА	
Склад слова	69
Аснова слова	69
<i>Праверце сябе</i>	76
Назоўнік	77
Змяненне назоўнікаў па склонах	77
Тры скланенні назоўнікаў	84
Назоўнікі 1-га скланення, іх канчаткі	87
Назоўны, родны і вінавальны склоны	91
Давальны і месны склоны	94
Творны склон	97
Назоўнікі 2-га скланення, іх канчаткі	100
Родны склон	107
Давальны склон	112
Творны склон	114
Месны склон	117
Назоўнікі 3-га скланення, іх канчаткі	120
Назоўны і вінавальны склоны	123
Родны, давальны і месны склоны	125
Творны склон	128
Скланенне назоўнікаў у множным ліку	130
Родны склон	134
Давальны і творны склоны	137
Месны склон	139
<i>Праверце сябе</i>	142
Слоўнікавыя словы	142

(Назва ўстановы адукацыі)

Навучальны год	Імя і прозвішча вучня	Стан вучэбнага дапаможніка пры атрыманні	Адзнака вучню за карыстанне вучэбным дапаможнікам
20 /			
20 /			
20 /			
20 /			
20 /			

Спіс выкарыстаных крыніц

Вучэбнае выданне

Свірыдзенка Вольга Іванаўна

БЕЛАРУСКАЯ МОВА

Вучэбны дапаможнік для 4 класа ўстаноў адукацыі, якія рэалізуюць адукацыйныя праграмы агульнай сярэдняй адукацыі, з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання

У дзвюх частках

Частка 1

2-е выданне, перагледжанае і дапоўненае

Нач. рэдакцыйна-выдавецкага аддзела *С. П. Малыўка*

Рэдактар *І. М. Дабрыдзень*

Мастакі *Д. М. Матарыкін, У. А. Пратасеня*

Вокладка мастака *Н. В. Музычэнка*. Мастацкі рэдактар *В. М. Горбач*

Камп'ютарная вёрстка *А. М. Брыкет*

Карэктары *Г. М. Мазіна, Н. В. Федарэнка*

Падпісана да друку 19.03.2024. Фармат 70×90/16. Папера афсетная.

Ум. друк. арк. 10,53. Ул.-выд. арк. 5,0. Тыраж 129 733 экз. Заказ

Дзяржаўная ўстанова адукацыі «Акадэмія адукацыі».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/573 ад 22.02.2024. Вул. Някрасава, 20, 220040, г. Мінск

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства «Выдавецтва “Беларускі Дом друку”».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 2/102 ад 01.04.2014. Пр. Незалежнасці, 79/1, 220013, г. Мінск